

## **Tobias Weiß poprádi evangélikus lelkész önéletírása**

### **A kézirat**

Aligha férhet ahhoz kétség, hogy Szepesség a történelmi Magyarország elbeszélő forrásokban leggazdagabb vidéke, a sok latin és német nyelvű kútfő döntő többsége azonban mindmáig kiadatlan. Tobias Weiß (1621, Szepesbela–1675, Danzig) poprádi evangélikus lelkész (1647–1674) rövid német önéletírásának is ez a sors jutott osztályrészül.<sup>1</sup> A történeti kutatás egészen a 20. századig még létezéséről sem szerzett tudomást. Az iglói Heinz Prokert 1934-ben szűkszavú közleményben adott hírt a kézitról, a tartalom vázlatos ismertetésénél azonban alig vállalkozott többre.<sup>2</sup> Mivel az önéletírásban egy mondat erejéig maga Jan Amos Komenský is feltűnik, a szöveg, helyesebben annak egy bekezdése, később könnyen utat talált magának a (cseh) szlovákiai Comenius-szakirodalomba.<sup>3</sup> Ez azonban nem vezetett el a teljes forrás újraolvasásához, alaposabb kiaknázásához és publikálásához.

Az önéletírást, ahogy 1934-ben, úgy ma is a Lőcsei Evangélikus Egyházközség Könyvtára őrzi,<sup>4</sup> amely nemcsak az egyházközség, hanem az egykori lőcsei evangé-

- 1 Jelen forrásközlés a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült. Szeretnénk továbbá köszönetet mondani a következő személyeknek: Astrid Zwillingová-Kostelníkovának, a Lőcsei Evangélikus Egyházközség gondnokának, aki a lőcsei evangélikus könyvtárban tett kutatásainkat lehetővé tette és mindenben segítette; Czenthe Miklósnak, az Evangélikus Országos Könyvtár igazgatójának, aki számos hasznos tanáccsal szolgált az evangélikus egyháztörténet szakirodalmát illetően; dr. Csepregi Zoltánnak, az Evangélikus Hittudományi Egyetem tanárának, aki elküldte nekünk Johann Samuel Klein munkájának kiadatlan negyedik kötetéből a minket érdeklő életrajzokat; dr. Eva Kowalskának, a pozsonyi történettudományi intézet kutatójának, aki készségesen eljuttatta hozzánk a protestáns exulánsokról írott, Budapesten nehezen elérhető közleményeit; dr. Heltai Jánosnak és Szilágyiné dr. Bánfi Szilviának, akik betekintést nyújtottak az RMNy megjelenés előtt álló negyedik kötetébe; dr. Kármán Gábornak, aki Németországban több német és lengyel nyelvű tanulmányt lemásolt számunkra; és végül az Országos Széchényi Könyvtár tájékoztató könyvtárosainak, akik lehetővé tették számomra az intézmény által előfizetett WBIS életrajzi adatbázis használatát. – A forrás tágabb kontextusát terjedelmes kísérőtanulmányban vázoltuk fel, amely azonban a terjedelmi korlátok miatt máshol: a révkomáromi Selye János Egyetem egyik tanulmánykötetében jelenik majd meg.
- 2 PROKERT, 1934. Heinz Prokert a szövegből csak néhány bekezdésnyit közölt, mégpedig Tobias Weiß Thornból Königsbergbe vezető 1645. évi útjának leírását. Érdeklődését egyértelműen Comenius említése keltette fel. – Az önéletírás egyébként nem szerepel Kulcsár Péternek a korai magyarországi elbeszélő forrásokról összeállított gazdag repertóriumában sem.
- 3 KARŠAI, 1965, 22–24, 32–36. KARŠAI, 1970, 62–64. Ugyanitt a korábbi szakirodalom is.
- 4 A könyvtár ismertetései: HAVÍRA, 2000 (szlovákul, mozaikszerűen); ÁGNET, 2004 (rendszeres német nyelvű ismertetés); ŽIBRITOVÁ, 2010 (rendszeres szlovák nyelvű ismertetés). A gyűjtemény állapotát jelenleg az határozza meg, hogy tulajdonosa, a kicsiny létszámú Lőcsei Evangélikus Egyházközség igen szűkös anyagi erőforrásokkal bír, egy modern könyvtári helyiség kialakítása, fenn-

likus líceum, a szepesi lelkészi testvérület, és az egész város történelmi emlékeinek – könyveinek és iratainak – gyűjtőmedencéje. A felbecsülhetetlen értékű együttes az 1837-ben épült lőcsei evangélikus templom két nagy karzatán foglal helyet, a húsz-ezer kötetes, viszonylag rendezett műemlékkönyvtár az északon, a sürgős revíziót igénylő levéltári anyag pedig a déli egy részén. Az elődök következetlensége miatt mind a könyvtárban, mind a hozzá tartozó, jellegét tekintve rendkívül heterogén archívumban találni kötetes kéziratokat. Tobias Weiß önéletírása a kéziratok többségéhez hasonlóan a levéltárban maradt fenn.

A kódexpergamenbe kötött, nyolcvanhét számozatlan folióból álló negyedréte (15×19 cm) papírkézirat a levéltárnak az 1950-es években kialakított elméleti rendje szerint az V. számmal jelölt fond („*Wesztler Lajos rendezése*”), azon belül pedig a történelmi feljegyzéseket és krónikákat tartalmazó 4. sorozat részét képezi (*Chroniken und historische Aufzeichnungen No. 4.*), jelzetként használatos helyrajzi száma: V A<sub>2</sub>. Maga az 1669 júniusában befejezett, igen szép betűkkel papírra vetett önéletírás a kötet 7–20. folióján található. Tobias Weiß ehhez 1675 elején, danzigi száműzetése alatt jelmondatot és bevezető versidézeteket fűzött (f. 1–3.). A kézirat második felébe a lelkész vagy ugyanakkor, vagy több szakaszban bemásolta tizennyolc saját alkalmi költeményét (f. 43–62.), amelyek közül hármat a számkivetés éveiben (1674–1675) szerzett. (A versekről a bevezetőnk végén található táblázatban majd rövid áttekintést adunk.) A kis kötetet Weiß leányági leszármazottainak szokványos családi feljegyzései zárják (f. 80–87.). A kötet fennmaradó lapjainak mintegy felét (f. 21–42. és 63.) Lőcse város háztulajdonosainak 1886. évi részleges jegyzéke (*Verzeichnis der Hausbesitzer in der Königlichen Freistadt Leutschau im Jahre 1886*) foglalja el.

### A kézirat beosztása

| f. 1–3.                    | f. 3–6.                    | f. 7–20.                   | f. 21–42.                                                 |
|----------------------------|----------------------------|----------------------------|-----------------------------------------------------------|
| Jelmondat,<br>versidézetek | Üres lapok                 | Tobias Weiß<br>önéletírása | Lőcse város házjegyzéke                                   |
| f. 43–62.                  | f. 63.                     | f. 64–79.                  | f. 80–87.                                                 |
| Tobias Weiß<br>költeményei | A házjegyzék<br>folytatása | Üres lapok                 | Tobiaß Weiß<br>leszármazottainak<br>családi feljegyzései. |

---

tartása és könyvtáros szakember alkalmazása messze meghaladja lehetőségeit. Bár a gyűlekezet nagy erőfeszítéseket tesz a könyvtár megóvása és rendezése érdekében, külső segítség nélkül jelentős előrelépésre nem mutatkozik esély. A legjobb megoldás talán egy lőcsei székhelyű szepességi evangélikus gyűjtőkönyvtár létrehozása lenne. – A lőcsei evangélikus könyvtár és levéltár legjobb magyarországi ismerője jelenleg dr. Pavercsik Ilona.

A kötet utolsó tartalmi egységét egy ismeretlen kéznek az önéletíráshoz fűzött, az előzéklap két oldalára beírt német nyelvű megjegyzései képezik. A főként genealógiai jellegű észrevételek valószínűleg már a 19. század végén, a kéziratnak az egyházi gyűjteménybe kerülése után keletkeztek. A kötet utolsó nyolc folióján található, 1671 és 1756 között írt, némileg rendezetlen családtörténeti feljegyzések számunkra elsősorban azért fontosak, mert világossá teszik a lőcsei evangélikus könyvtárba vezető utat. Tobias Weiß még maga örökíti meg leányának, Susannának Johann Schwab (†1692. aug. 24.) lőcsei kereskedővel és tanácstaggal 1671. október 19-én megült fényűző lakodalmát (ez forrásközlésünkben is szerepel), ám a további – sajnos enyhén sérült – bejegyzések már a leányági leszármazottak életéről tanúskodnak. Mivel Tobias Weiß a magyarországi evangélikus lelkészek többségéhez hasonlóan 1674-től száműzésbe kényszerült, és a lengyelországi Danzigban számkivetett helyzetére reflektáló idézetekkel és több saját költeményével egészítette ki az önéletírást, ezért természetesen az is felmerül kérdésként, hogy a kézirat miként jutott vissza a Szepességbe. A pontos választ nem ismerjük, de valószínű, hogy ez Tobias Weiß 1675 körül Danzigban bekövetkezett halála után történt, valamelyik magyarországi száműzött révén. Mindenekelőtt az ekkortájt szintén az északi kikötővárosban menedékre találó szepességi lelkész kollégák: Michael Noscovius, illetve Christoph és Daniel Klesch jöhetnek szóba. (Noscovius lehetséges közreműködése mellett az is felhozható, hogy Georg Buchholtz adatai szerint röviddel 1675 ősze után visszatért Késmárcra.)

Johann Schwab és Susanna Weiß házasságából két fiú: Christian Joachim (szül. 1672. dec. 8.), a későbbi városi és vármegyei orvos, és Augustin (szül. 1675. okt. 11.) született, illetve egy leány: Susanna (szül. 1680. nov. 18.). Elméletileg elképzelhető az is, hogy az első fiú születését az esemény időpontjában vagy 1674 előtt öröközte meg a lelkész veje, de sokkal valószínűbb, hogy erre csak 1675-ben vagy még később került sor, amikor a kézirat hazatért és gazdát cserélt – az írásképp alapján az is könnyen lehetséges, hogy mind a három bejegyzés egyetlen időpontban keletkezett. Johann Schwab halála után a kis kötetet láthatóan a kisebbik fiú, Augustin Schwab örökölte meg és vezette tovább, akinek Catharina Wachsmannal kötött frigyéből három leány: Susanna Catharina (szül. 1709. jún. 26), Anna Maria (szül. 1711) és Anna Catharina (szül. 1721. jan. 19.) mellett egy ikerpár: Johann Augustin és Eva Elisabetha (szül. 1715. jún. 24) származott. A genealógia utolsó két, gyakorlatlan kézzől áruklódó saját bejegyzése Tobias Weiß dédunokájának, az iménti Anna Maria Schwabnak kezétől származik. A leány 1729. máj. 10-én ment hozzá Johann Günther lőcsei polgárhoz, az utolsó adat pedig férjének 1756. nov. 9-én, a hegyaljai Tállyán bekövetkezett halála. Johann Günther egyik leánya révén kerülhetett a kötet a Pfannschmidtekhez, a 18. századi Lőcse egyik jeles családjához. A nemzetség feje és egyik utolsó fiági sarja, a politikus Eduard Pfannschmidt (1804–1879) nevét 1824-ben Zsedényi Edére magyarosította, később pedig – örököse nem lévén – adoptálta unokaöccsét, Okolicsányi Kálmánt, aki az Okolicsányi-Zsedényi nevet vette fel. Az örökbefogadott fia: Okolicsányi-Zsedényi Ede a lőcsei könyvtárat akkor gondozó dr. Ludwig Wester (1836–1900) felhívására a 19. század végén számos értékes régi

nyomtatványt, kéziratot és családi iratot adományozott a gyűjteménynek,<sup>5</sup> minden bizonnyal köztük volt Tobias Weiß önéletírása is. A proveniencia egyértelmű jeleként a kötet második folióján megtaláljuk Okolicsányi-Zsedényi Ede (*Ede von Okolicsanyi Zsedényi*) tulajdonosjegyet. A Pfannschmidtekhez vezető leszármazási sort kitűnően illusztrálja, hogy az egyházközségi levéltár töredékes családi anyagokat tartalmazó, jórészt az Okolicsányi-Zsedényiek levéltárából kialakított IV. fondjában a Schwab, a Wachsmann és a Günther család is szép számú irattal szerepel.

Az alábbiakban az 1675-ben a kézirat elejére illesztett bevezető versidézetekkel, és Tobias Weiß egyetlen 1669 utáni családtörténeti feljegyzésével együtt közöljük az önéletírást. A kötet végi genealógiai részt tehát egy bekezdés kivételével elhagyjuk – fontosabb adatait a fentiekben rögzítettük, a poprádi lelkésznek a kéziratban található német és latin nyelvű alkalmi költeményeiről pedig csak rövid értékelést és egy táblázatot közlünk. Az önéletírás jegyzetelése során arra törekedtünk, hogy minden, a szövegben szereplő személy életrajzi adatait pontosan megadjuk, amihez a szakirodalom mellett az ötvárosi evangélikus szuperintendencia ordinációs jegyzőkönyveit is felhasználtuk.

## Az önéletírás

Tobias Weiß a szöveg legvégén található rövid mondat szerint 1669 júniusában fogalmazta meg önéletírását, amelyet a korszak terminológiai rendszerében maga is autobiográfiaként definiált (*Beschreibung der Geburt und des Lebenlauffs*). A hasonló művek születése szinte mindig valamilyen egyéni sorsfordulóhoz kapcsolódik, amely megteremti az összegzés igényét, a poprádi lelkész esetében azonban nem ismert a kiváltó ok. Az írás során nyilvánvalóan felhasználta saját korábbi naplóját is, hiszen a több évtizede zajlott események időpontját aligha tudta volna másként megadni.

A német nyelvű mű egyike a 17–18. század rövid lélegzetű magyarországi lelkészi autobiográfiáinak. Az ismert források között legjobb párhuzamaként Matthias Marth (1691–1734) pozsonyi evangélikus lelkész német nyelvű önéletírását (*Summarische Erzählung meines Lebens Laufs*),<sup>6</sup> illetve két református lelkész, Miskolci Csulyak István zempléni esperes (1575–1645) és az erdélyi Rozgonyi Varga János (szül. 1612) hasonló, de latinul írott munkáit említhetjük („*Curriculus vitae*”; „*Descriptio annualis vitae*”).<sup>7</sup> Közös jellegzetességük egyrészt a köztörténeti adatok teljes hiánya, másrészt az, hogy középpontjukban a tanulmányok és a lelkészi karrier fontosabb lépcsőfokai

5 GÉRESI, 1906, 666–667.

6 Matthias Marth 1731-ben írott művéről: CSEPREGI, 2007, 401–403. Az önéletírás egykorú másolata: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár fond. 116/2345. Ezúton szeretnénk köszönetünket kifejezni Csepregi Zoltánnak, aki a forrásra felhívta figyelmünket, és ártírt szövegét is nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátotta.

7 MISKOLCI CSULYAK, 1927 és TONK, 1992.

állnak. Mind a négy önéletírás a családalapítással, a gyermekek megszületésével ér véget.<sup>8</sup> Úgy is mondhatjuk, hogy ezek a rövid, sok tekintetben a mai hivatalos önéletrajzokra emlékeztető művek a révbe érésnek, a lelkeszi egzisztencia megteremtésének tudatos módon, erős öncenzúrával megfogalmazott dokumentumai.

Tobias Weiß munkája a viszonylag személyes hangvételű lelkeszi önéletírások közé tartozik. Életének eseményeit előszeretettel helyezi bibliai kontextusba, és a Szentírásból vett néhány idézet nem pusztán stilisztikai, hanem fontos kohéziós szerepet is játszik a szövegben. A poprádi lelkész önéletírása több okból is nagyon fontos forrás lehet a hazai művelődéstörténet számára. Nem a Comeniusszal való 1645. évi rövid találkozásra gondolunk, amelyet a szlovákiai szakirodalom már kiemertő részletességgel elemzett, hanem a mű egyéb értékeire. Először is emléket állít a magyarországi és erdélyi evangélikus diákok sokszor elfelejtett poroszországi peregrinációjának, amely a 17. század első felében, és különösen a harmincéves háború alatt ugyanolyan számbeli súlyt képviselt, mint a magyar reformátusok sokkal ismertebb németalföldi egyetemjárása.<sup>9</sup> Mindez azért is fontos, mert a poroszországi akadémiai gimnáziumokban és a königsbergi egyetemen iskolázott lelkészek, tanárok egy északi német szellemi hatás közvetítőivé váltak. Az 1648 előtti viharos évtizedekben ez a kapcsolat alighanem erősebb volt, mint a kora újkori Szepesség kulturális arculatát általában meghatározó sziléziai befolyás. Weiß naplójában a peregrináció kapcsán számos olyan személyiség is feltűnik, aki jelentős szerepet játszott a 17. századi német művelődéstörténetben. (A legfontosabb talán két königsbergi szállásadója, az ortodox lutheránus teológus Cölestin Myslenta, és a zeneszerző-költő Heinrich Albert.) Igaz, néha úgy tűnik, mintha a poprádi lelkész nem érzékelte volna világosan a történetek főbb vonalait, és a szereplők súlyát, ám ez a benyomás valószínűleg inkább a műfaj sajátosságaira, a közlések lakonikus jellegére vezethető vissza, és nem a szerző tájékozatlanságára. A szepesbélai peregrínus a hazai evangélikus peregrínusoknak egy olyan, viszonylag ritka típusát képviseli, aki önerőből, otthonról kapott ösztöndíj nélkül folytatta tanulmányait. Nem fér kétség ahhoz sem, hogy a fiatal éveiben énekesként boldoguló, Thornban két évig karvezetőként működő Tobias Weiß önéletírása a hazai zenetörténetnek is nagy nyeresége.

Az önéletírás a fentiekén túl azért is értékes, mert éles fényt vet a szepességi lelkészek, és általában a magyarországi evangélikus értelmiségi réteg társadalmi viszonyaira, motivációira. Tobias Weiß munkájában kivételes pontossággal lehet követni mind az állásszerzés hosszú, konfliktusoktól sem mentes folyamatát, amelyet általában csak az ordinációs jegyzőkönyvek rövid és sematikus közléséből ismerünk, mind pedig a családalapítás háttérében meghúzódó gyakorlatias döntéseket. Végül pedig szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a poprádi lelkész önéletírása csak

8 Miskolci Csulyak István esetében a helyzet a sok házasságkötés miatt összetettebb. Az ő önéletírását a hatodik feleségével, Asztalos Katával tartott szerény menyegző leírása zárja. MISKOLCI CSULYAK, 1927., 157. Matthias Marthnak a pietizmus korában született műve annyiban más, hogy szövegét vallásos elmélkedés zárja (az alapszerkezeten azonban ez nem változtat.)

9 SZÓGI, 2003, 26.

egy a hasonló szépeességi elbeszélő források közül, amelyeknek kiadása – mint azt Weiß példája is mutatja – a jövőben jelentősen gazdagíthatná ismereteinket nemcsak a szűkebb régió, de az egész történeti Magyarország művelődéstörténetéről.

### **A szövegkiadás elveiről**

Az önéletírást szinte teljes betűhűséggel közöljük, csupán a kis- és nagybetűk használatát módosítottuk a mai német helyesírásnak megfelelően, az olvashatóságot tartva szem előtt. A tiszteleti címzéseket és latin főneveket mindig nagybetűvel írtuk, ahogy azt maga Tobias Weiß is tette. Általában igyekeztünk a szöveg eredeti központozását megőrizni, és tiszteletben tartottuk az önéletírás nagyon logikusan kialakított bekezdéseit. A kézirat oldaltöréseit // jellel tüntettük fel az átírásban. Változatlan formában reprodukáltuk a szerző margóra írt tartalmi eligazításait, ezek sorát mi is kiegészítettük néhány, szögletes zárójel révén megkülönböztetett magyar nyelvű széljegyzettel. A poprádi lelkész gyakorlatától eltértünk annyiban, hogy a vers- és prózaidézeteket dőlt betűvel szedtük, a személynevek esetében olykor feltűnő kapitális kiemelés azonban az eredetiből származik. A rövidítéseket minden esetben feloldottuk, kivételt csak a mágiszteri címet jelző „M.” képez, amelyet a mai „Dr.” titulushoz hasonlóan mindig rövid formában használtak. Weißnak a kéziratban eszközölt viszonylag kevés javítását átvezettük a szövegbe, a változtatások részleteit pedig filológiai lábjegyzetben tüntettük fel.

**Ide jöhetne vmi illusztráció (portré, kéziratrészlet stb.),  
mert mindenképp ki kell hagyni a helyet a következő,  
fekvő tájolású táblázat miatt**

## Tobias Weißnak a kéziratban szereplő versei (a kéziratban belüli sorrendben)

| Nr. | Az alkalom/ a címzett                                                                        | a vers típusa/<br>közlési helye                                                                   | nyelv | stró-<br>fa/<br>sor | metrum                                                                                                                                                                | incipit (első sor)                                   |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|---------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|
| 1.  | David Genersich volt lőcsei bíró és tanácsos 1659. jún. 24-i temetésére                      | gyászvers/ „epicedion”<br>RMK II. 930. (csonka)<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1060.<br>RMNY 2845. [?]     | latin | 8<br>sor            | disztichon                                                                                                                                                            | Annos permultos<br>cum laude regens<br>civitatem     |
| 2.  | David Genersich volt lőcsei bíró és tanácsos 1659. jún. 24-i temetésére                      | gyászvers/ „epicedion”<br><br>RMK II. 930. (csonka)<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1060.<br>RMNY 2845. [?] | német | 5<br>db             | hatsoros strófák 4/4 és<br>7 szótagos trocha-ikus<br>sorok váltakozása, az<br>utolsó sor 4/4-es. Az<br>első négy sor keresztí-<br>mes, az utolsó két sor<br>párrimes. | Dem, o wohl! der da<br>zur Stunde                    |
| 3.  | Matthias Gosnovitzer lőcsei bíró és jegyző 1669. jún. 2-i temetésére                         | gyászvers/ „epicedion”<br>RMK II. 1191.<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1246.<br>RMNY 3566.                 | latin | 28<br>sor           | disztichon                                                                                                                                                            | HEU! STAT, sicque<br>manet vitiorum mole<br>gravatis |
| 4.  | Daniel Klesch evangélikus lelkész szentgyörgyi (Pozsony megye) lelkesi vocatiójára, 1662-ben | üdvözlő/gratuláló vers<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1098.<br>RMNY 3038.                                  | latin | 12<br>sor           | disztichon                                                                                                                                                            | Quo-nos-cunque<br>vocat terrarum fata<br>sequendum   |

|     |                                                                                       |                                                                          |       |        |                                                                                                                                                   |                                                 |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------|
| 5.  | Georg Gasser eperjesi aljegyző és Maria Erythraeus 1660. febr. 3-i lakodalmára        | menyegzői vers                                                           | latin | 30 sor | disztichon                                                                                                                                        | Quod proponit homo, disponit Cunctipotentis     |
| 6.  | Georg Gasser eperjesi aljegyző és Maria Erythraeus 1660. febr. 3-i lakodalmára        | menyegzői vers                                                           | latin | 8 sor  | disztichon                                                                                                                                        | Qui nihil aggređitur, magni nil perficit unquam |
| 7.  | Georg Gasser eperjesi aljegyző és Maria Erythraeus 1660. febr. 3-i lakodalmára        | menyegzői vers                                                           | német | 5 db   | hatsoros strófák 4/4 és 7 szótagos trochaikus sorok váltakozása, az utolsó sor 4/4-es. Az első négy sor keresztrímes, az utolsó két sor párrímes. | Mancher hat ihm vorgekommen                     |
| 8.  | Joaquim Erythraeus és Dorothea Gosnovitzer 1662. jan. 30-i lakodalmára                | menyegzői vers<br>RMK II. 1013<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1125.<br>RMNY 3100. | latin | 17 sor | hexameterek                                                                                                                                       | Adam primus homo stirps est et vera propago     |
| 9.  | Joaquim Erythraeus és Dorothea Gosnovitzer 1662. jan. 30-i lakodalmára                | menyegzői vers<br>RMK II. 1013<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1125.<br>RMNY 3100. | latin | 12 sor | disztichon                                                                                                                                        | Sicut ODOR vitae, cunctis credentibus<br>A TE   |
| 10. | Georg Halligantz eperjesi kereskedő és Anna Maria Milleter 1669. júl. 9-i lakodalmára | menyegzői vers<br>RMK II. 1182<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1251.<br>RMNY 3571. | német | 36 sor | 8 + 8 szótagos trochaikus sorpárok váltakozása 7 + 7 szótagos trochaikus sorpárokkal, párrímes                                                    | Wie nach vielen trüben Regen                    |

| Nr. | Az alkalom/ a címzett                                                                                                                                                       | a vers típusa/<br>közlési helye                                                                                                | nyelv | stró-<br>fa/<br>sor | metrum                                                                                         | incipit<br>(első sor)                              |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|---------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|
| 10. | Georg Halligantz eperjesi kereskedő és Anna Maria Millerer<br>1669. júl. 9-i lakodalmára                                                                                    | menyegzői vers<br>RMK II. 1182<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1251.<br>RMNy 3571.                                                       | német | 36<br>sor           | 8 + 8 szótagos trochaikus sorpárok váltakozása 7 + 7 szótagos trochaikus sorpárokkal, párrímes | Wie nach vielen trüben Regen                       |
| 11. | Christoph Klesch szepesszombati evangélikus lelkész és felesége: Margaretha Steffan három fíának halálára (a halálesetek: 1668. febr. 28, 1668. dec. 11. és 1669. ápr. 11.) | gyászvers<br>RMK II. 1196. (lappang)<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1252.<br>RMNy 3573.                                                 | latin | 8<br>sor            | disztichon                                                                                     | Heul dolor est ingens dimittere pignora chara      |
| 12. | Christoph Klesch szepesszombati evangélikus lelkész és felesége: Margaretha Steffan három fíának halálára (1. fent)                                                         | gyászvers/ vigasztaló vers (az egyik elhunyt fiú nevében)<br>RMK II. 1196. (lappang)<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1252.<br>RMNy 3573. | német | 8<br>sor            | alexandrinus (6/6), párrímes                                                                   | Was ist das Leben hie? Was sind der Menschen Tage? |
| 13. | Michael Noscovius felkai evangélikus lelkésznek a szepességi fraternitas eszperesévé való megválasztására (1671. június)                                                    | üdvözlő/gratuláló vers<br>ČAPLOVIČ 1972. No. 1278.                                                                             | latin | 22<br>sor           | disztichon                                                                                     | Clara geris merito Noscovi, nomina fautor          |

|     |                                                                                                                                                                                                             |                                                                       |       |           |                                                                                                                                                                    |                                                          |
|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|-------|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| 14. | Christoph Klesch<br>szepesszombati evangélikus<br>lelkész és testvérületi jegyző<br>leányának: Susannának<br>és feleségének: Margaretha<br>Stefannak halálára [1673. máj.<br>17-én volt a feleség temetése] | gyászvers<br><br>ČAPLOVIČ 1972. No.<br>1331. [?]                      | német | 8<br>db   | hatsoros stórfák 4/4 és<br>7 szótagos trochaikus<br>sorok váltakozása, az<br>utolsó sor 4/4-es. Az<br>első négy sor keresztírmes,<br>az utolsó két sor párrímes.   | Ach! Was hör' ich<br>neües sagen?                        |
| 15. | Abraham Eccardus <sup>9</sup> leibici<br>evangélikus lelkész fiának:<br>Paul Eccardusnak halálára<br>[1669. nov. 20. után]                                                                                  | gyászvers                                                             | latin | 32<br>sor | disztichon                                                                                                                                                         | O fera mors, fera<br>mors! quae tu<br>lamenta ciere      |
| 16. | Johann Botsack (1674. szept.<br>16-án elhunyt és szept. 21-én<br>eltemetett) danzigi evangélikus<br>lelkész gyermekének:<br>Elisabethnek, Adalgundának<br>és Nathanaelnak                                   | gyászvers                                                             | német | 48<br>sor | alexandrinus változat,<br>6/6 + 6/6 szótagos<br>jambikus sorpárok<br>váltakozása 6/7 + 6/7<br>szótagos jambikus<br>sorpárokkal, párrímes                           | Es ist der theüire<br>Mann, der Mann von<br>großen Gaben |
| 17. | Christian Benike danzigi<br>keskedőnek, támogatójának                                                                                                                                                       | újévi üdvözlővers                                                     | német | 10<br>db  | hatsoros stórfák 8 és<br>7 szótagos trochaikus<br>sorok váltakozása, az<br>utolsó sor 8 szótagos.<br>Az első négy sor keresztírmes,<br>az utolsó két sor párrímes. | Gott der freüdtlich<br>vom Gemüthe                       |
| 18. | Egy danzigi városi tanácsosnak<br>(Herr Koy) 1675. márc.<br>5-i születésnapjára egyben<br>névnapjára                                                                                                        | születésnap üdvözlővers<br>(az utolsó két stórfák<br>nincs befejezve) | német | 10<br>db  | hatsoros stórfák 4/4 és<br>7 szótagos trochaikus<br>sorok váltakozása, az<br>utolsó sor 4/4-es. Az<br>első négy sor keresztírmes,<br>az utolsó két sor párrímes.   | Vnter andern hohen<br>Gaben                              |

## Jegyzetek a táblázatokhoz (a sorok sorszáma szerint)

**Nr. 1.** David Genersich (1600 k. – 1659. jún. 19., Lőcse) 1639-től haláláig Lőcse belső tanácsának tagja, az 1646/1647. évi és 1649. évi pozsonyi országgyűlésen a város egyik követe. 1652 és 1655 között Lőcse bírája. HAIN, 1913, 213, 281–282, 375, 378, SBS II. 179.

**Nr. 3.** Id. Matthias Gosnovitzer/Gosnovicer (? , Kisszeben–1669. máj. 27., Lőcse) ismert kisszebeni gyökerű értelmiségi/papi dinasztia sarja. (A családdhoz: STROMP, 1905, 45, 59.) 1635-ben a lőcsei gimnázium diákja. 1636. jún. 21-én beiratkozik a königsbergi egyetemre (SZÖGI, 2003. No. 1204. 143.), ahol 1640-ig tanul. (Egy 1637. évi peregrinációs levele: KATONA–LATZKOVITS, 1990, 308–310. 1638-ban megjelent königsbergi jogi disputációja: RMK III. 1540.), 1641–1645 között a lőcsei gimnázium conrectora. 1645-től haláláig folyamatosan a lőcsei belső tanács tagja, 1649 és 1669 között a város jegyzője, az 1646/1647., 1659. és 1662. évi pozsonyi országgyűléseken a város egyik követe. 1661 és 1665 között és 1669-ben Lőcse bírája. HAIN, 1913, 213, 279, 293, 370, 375, 379–380. KUZMÍK, 1976, I. 261. WIX, 2008, 291.

**Nr. 4.** Daniel Klesch (1619. jan. 3., Igló–1697, Berlin) evangélikus lelkész, a kor legelismertebb szepességi költője, az egyik legtermékenyebb *hungarus* szerző. Christoph Klesch iglói tanácsstag és Dorothea Grissel/Grüssel fia, Christoph Klesch bátyja. Itthoni tanulmányait Iglón, Rozsnyón, Eperjesen és Pozsonyban végzi Bécsben élő nagybátyjának támogatásával. A szakirodalom szerint 1644 és 1649 között megszakításokkal a wittenbergi (beiratkozás: 1644. máj. 6. ASZTALOS, 1931, 122), közben a helmstedti, rintelni, marburgi, gießeni és leghosszabb ideig a straßburgi egyetem diákja. (1646. évi straßburgi disputációja: RMK III. 6270.). 1648-ban és 1649-ben is a wittenbergi egyetemen disputál. (RMK III. 1716. 1732/ 6298.) 1649. ápr. 24-én itt nyer filozófiai magiszteri címet (OTTO–CLARK, 1996. 115. CK–2.), és császári korszorús költő titulust. Hazatérte után Zoványi adatai szerint 1649–1650-ben a szentgyörgyi (Pozsony m.) iskola rektora. 1650-től tíz éven át a soproni gimnázium conrectora (megerősítő adat 1651-ből: RMK III. 1775). 1652-ben címeres nemeslevelet kap „iglói” előnévvel. 1659. dec. 18. és 1662 között kőszegi lelkész, egyben a kőszegvidéki evangélikus egyházmegye esperese. (RMK II. 952. ČAPLOVIČ 1972. No. 1081.) 1662-től szentgyörgyi lelkész. Innen 1663. aug. 17-én a nagy oszmán hadjárat miatt elmene-kül, de hamarosan visszatér. Háromévi szentgyörgyi működés után a Szepességbe távozik (RMK II. 1044.), 1665 és 1667 között Szepesváralján, 1667 és 1674 között Szepesolasziban lelkész. 1667 és 1669 között a 24 szepesi lelkész tesvérületének seniora. (HRADSKY, 1895, 254–268, 298.) 1673. dec. 11-től Kassán nagy visszhangot kiváltó fogságot szenved a Szepesolasziban 1672 őszén történt felekezeti összetűzés miatt, és a féléves elzárás következményeként végleg kiszorul szolgálati helyéről. (HRADSKY 1895a, 284–288. BRUCKNER, 1922, 308–331.) Száműzetése kezdetén egészen 1675 áprilisáig Danzigban tartózkodik. (RMK III. 2658, 6681–6682), majd 1675-ben Drezdában, Lipszében és Wittenbergben és végül az év végén Hamburgban is megfordul vendéglelkészként. (RMK III. 2695, 2700, 2706–2708, 2719–2721, 6673, 6676, 6694.) Hallei kitérő után 1676 őszétől a jénai városi iskola rektora (RMK III. 2755, 6695–6696. *honoris gratia* beiratkozása a jénai egyetem teológiai karára 1676-ban: MOKOS, 1890, 25.), majd a weissenfelsi gimnázium professzora. Végül 1683-ban lelkész és szuperintendens lesz Heldrungenben. 1690-ben apokaliptikus látomásai miatt posztjáról lemondani kényszerül, próféciáival bejárja a protestáns Európát, utolsó éveit főleg Halléban és Berlinben tölti, nagy szegénységben. Tagja három német irodalmi társaságnak is: 1649-

től a *Fruchtbringende Gesellschaft*nak „*der Kräftigste*” néven, Philipp von Zesen meghívása nyomán 1676. ápr. 4-től a *Deutschgesinnte Genossenschaft*nek „*der Huldende*” néven, illetve Ahasver Fritschs *Fruchtbringende Jesus-Gesellschaft*jának „*der Kriechende*” néven. A gyászévtizedben sokáig a száműzött magyarországi evangélikus egyháziak egyik vezéralakjának számít. CZWITTINGER, 1711, 206–219; WETZEL IV. (és az 1732-ben és 1746-ban kiadott II. és III. pótkötetekben); KLEIN, 1789, I. 157–170; ADELUNG – ROTERMUND, III. c. 490–494; MELZER, 1833, 25–31; SZINNYEI VI. c. 533–540; ZOVÁNYI, 1977, 322–323; RUDOLF–ULREICH 1988, SBS III. 100. LL VI; OTTO–CLARK, 1996, X–XXI; PUKÁNSZKY, 2002, 221–224; PAVERCsik, 2003, 242–251; (verseiről) MAMÚL V. 459–460. (Bogár Judit szócikke); WIX, 2008, 435.

**Nr. 5.** Georg Gasser eperjesi szenátor, 1658 és 1669 között biztosan eperjesi aljegyző. (1658. RMNy 2785; 1669. RMNy 3578.) Az 1668. febr. 6–10-én tartott kassai zsinaton az eperjesiek egyik világi követe. Alkalmi versek szerzője. SZINNYEI III. c. 1038; HAIN, 1913, 366; WIX, 2008, 276.

**Nr. 7.** 1658 és 1668 között biztosan eperjesi aljegyző. WIX, 2008, 276.

**Nr. 8.** Joachim Erythraeus (1637. dec. 13., Duránd – 1699. márc. 21., Stettin) Tobias Erythraeus durándi (később szepesbélai) lelkésznek és Joachim Goltz néhai iglói lelkész leányának, Susannának fia. Előbb Durándon és más iskolákban tanult, majd több mint három éven át Bártfán, Martin Pfeiffer rektorsága (1650–1659) alatt. 1656 és 1660 között Wittenbergben folytatott tanulmányokat (1656. márc. 2-i wittenbergi beiratkozása: ASZTALOS, 1931, 128. 1658–1659-ben megjelent hét, respondensként vagy praesesként jegyzett wittenbergi teológiai és metafizikai disputációja: RMK III. 2037–2038, 2079–2080, 6398, ill. 2081–2082.) Egy 1658. évi peregrinációs levele: KATONA – LATZKOVITS, 1990, 338–340). Christian Lyser promotorsága mellett 1658. okt. 14-én filozófiai magiszteri címet is szerzett. (RMK III. 6379.) 1660-ban tért vissza Magyarországra. 1660 és 1662 között Lőcsén élt hivatal nélkül. 1662. okt. 4-én a lőcsei gyülekezet német segédlelkésznek (*archidiaconus*) hívta, tisztére Martin Wagner ötvárosi szuperintendens ordinálta. 1663-ban vette feleségül Mathias Gosnovitzter lőcsei bíró leányát: Dorothea Gosnovitzert. 1672-ben a lőcsei ellenreformáció távozásra kényszerítette 1674-ben Pomerániában, a Stettin melletti Hohenzadel faluban kapott lelkészi posztot (l. 1676. RMK III. 2072). 1676-tól a stettini St. Marien Stiftskirche segédlelkésze lett (egy 1678. évi adat: RMK III. 2931). 1687-től haláláig a stettini Péter és Pál templom lelkésze. ORDINAT Wagner/No. 178; KLEIN, 1789, I. 56–58; ZOVÁNYI, 1977, 182; SBS II. 25–26.

**Nr. 10.** Anna Maria Milleter a 13 szepesi város 1652 és 1654, illetve 1657 és 1658 között működő grófjának (választott tisztviselőjének), Georg Milleternek leánya. (SVÁBY, 1895, 333.) A Milleter-család a leibici Olmützer-család mellett a korszak meghatározó szepesi grófi dinasztiája. Georg Milleter 1662-ben nemesi címet is nyert. (Uo., 193.) Egy másik leánya: Margareta 1651. okt. 1-én Hiob Zabler lőcsei rektorhoz, Peter Zabler néhai ötvárosi szuperintendens fiához ment hozzá. RMNy III. No. 2374 és 2378.

**Nr. 14.** A házaspár elsőszülött leánya, Susanna Klesch 1673. ápr. 20-án halt meg, és április 24-én temették. (Kapcsolódó alkalmi nyomtatványok: ČAPLOVIČ 1972, No. 1334; RMK II. 1323. és ČAPLOVIČ 1972, No. 1333.) Margaretha Steffan 1673. máj. 14-én, 33 éves korában hunyt el gyerekszülésben, leánya is halvaszületett. (A leány nem azonos Susannával.) Az aszszony halálának részleteit Philipp Heutsch ménhárdi lelkész nyomtatásban megjelent temetési prédikációjából (*Corona margaritaria*, RMK II. 1321; ČAPLOVIČ, 1972, No. 1332; Lőcse, Samuel Brewer, 1673), valamint Matthias Frölichnek a sorozatos halálesetekre írt alkalmi művéből

(*Lactus Georgi-Montanus ob crucem domesticam Kleeschianam...*, ČAPLOVIČ, 1972, No. 1331; Lőcse, Samuel Brewer, 1673) ismerjük. Weiß verse talán az utóbbi mű mellékleteként jelent meg.

**Nr. 15.** Abraham Eccard/Eckhardt (? Szilézia – 1682, ?). Azonos nevű fiának 1683. évi lelkési ordinációjából tudjuk, hogy 1651. dec. 17-én a sziléziai Bernstad evangélikus lelkészeként szolgált, felesége Anna Neumann, a boroszlói praefectus leánya volt. (ORDINAT Heutsch/No. 4.) 1658–1663 eperjesi lelkész és iskolafelügyelő. (Egy 1655. évi wittenbergi nyomtatvány ajánlásában azonban már eperjesi egyházi személyként említik: RMK III. 6437.) Az 1663. máj. 15–17-én tartott eperjesi zsinat kollégájával, Johannes Sartoriusszal való vitái miatt állásából felfüggeszti. (Adalékok: HÖRK, 1896, 66–67.) 1663–1674 között leibici lelkész. 1674 és 1682 között száműzöttként ismét Sziléziában, Boroszló városban él. KLEIN, 1789, I. 51–54; SZINYEI, II. c. 1173–1174; GULYÁS, VII. c. 31; WEBER, 1892; 436–438. (alkalmi költeményei); WIX, 2008, 211.

**Nr. 16.** A 17. századi német nyomtatványok online adatbázisában öt olyan tételt is találunk, amelyek Johann Botsack halálára jelentek meg 1674-ben Danzigban. (www.vd17.de) Egyik esetében sincs azonban feltüntetve Tobias Weiß közreműködőként. Ennek ellenére nem tudjuk kizárni, hogy a száműzött lelkész hosszú verse is egy alkalmi nyomtatvány számára készült.

## Forrás

### Tobias Weiß poprádi evangélikus lelkész önéletírása

(*Beschreibung der Geburt und des Lebenlauffs Tobiae Weis*)

#### Tobias Wais

Ἀνεπίγραμμα<sup>10</sup>

Tuas vias ibo.<sup>11</sup> Ex Psalmo 24. verso 4.

*Oro, TUAS ostende VIAS, via Christe misello;  
IBO, me quo, qua, quando vocare voles!*

*Qui meus a teneris nutricius extitit annis,  
Ille meae sobolis Fautor et altor erit.<sup>12</sup> / /  
Qui domino rerum committit vota suarum,  
Divina nunquam destituetur ope.<sup>13</sup>*

10 Weiß saját szava: az anagramma és az epigramma keresztezése.

11 E három szó nem idézet, hanem egy, a 24. zsoltár 4. verséből származó mondat „*vias tuas Domine ostende mihi, semitas tuas doce me*” szabad parafrázisa, és ahogy azt a görög utalás is jelzi, egyben Tobias Weiß (Tobias Wais) nevének – némileg erőszakolt – anagrammája. A nyelvi játék nem az önéletíró leleménye. Valószínűleg nagyapjától, (I.) Tobias Weiß szepesbélai lelkésztől (l. alább) örökölte meg, akinek 1638-ban megfogalmazott sírfeliratán is szerepel a „*Tuas vias ibo*” anagramma. WEBER, 1885, 39.

12 Idézet a Melancthon-tanítvány Johannes Clajus/Klay (1535–1592) *Ecclesiastes Salomonis carmine redditus et enarratus* című, először 1583-ban, Lipcsében megjelent művéből, a *Prédikátor könyvének* (*Ecclesiastes*) verses feldolgozásából. Egészen pontosan a XLIII. homiliához tartozó vers 31. disztichonja. (Egy 1612. évi antológia részeként elérhető az interneten is: CAMENA. A szerzőről: ADB V. 270–272.)

13 Gallus Dreßlernek (1533–1580/89), a magdeburgi latin iskola kántorának 1574-ben Nürnbergben

Quamvis status Exulis sit tristis,  
juxta descriptionem Poetae THYRTAEI:<sup>14</sup>

*Curat nemo vagos et laedere nemo veretur  
Non Exul curae dicitur esse DEO.*<sup>15</sup>

Attamen solatione plenus, secundum mentem Poetae Stigeli:

*Exul in orbe dolens, Ecclesia sparsa vagatur  
Et bene vix tituli nomen inane gerit.  
Huic tamen hospitium curat DEUS ipse vaganti  
Et pessum adflitam non sinit ire suam.*<sup>16</sup>

Scripsi Dantisci<sup>17</sup> in vigiliis dominicae post novum annum<sup>18</sup> colimando ad evangelium  
de fuga Christi in Aegyptum Anno 1675 tempore exilii mei.//

*Transit Vita Bene Sperando Plurimave Perferendo.  
Tuum Verbum Benigne Salvator Pure Praedico.  
Tua Voluntas Bone Salvator Perficiatur Perpetuo.  
Tuam Voluntatem Bone Salvator Perficere Pergo.*<sup>19</sup>//

In nomine Iesu!  
Beschreibung der Geburt und des Lebenlauffs  
TOBIAE WEIS

megjelent, többszólamú egyházi énekeket tartalmazó művében (*Opus selectissimum sacrarum cantionum quattuor, quinque et pluribus vocibus in gratiam musicorum compositarum*) a 60. szám alatt szerepel a *Qui domino rerum* kezdetű ének. Feltehetően ennek az éneknek szövegét idézi Weiß, de korántsem biztos, hogy ebből a forrásból.

14 [a javítás miatt olvashatatlan szó a margón újra leírva]

15 Tobias Weiß itt természetesen nem közvetlenül Túrtaiosznak, a Kr. e 7. század spártai költőjének egyik művét idézi, hanem a reformátor Philipp Melanchton (1497–1560) latin versfordítását: *Poema veteris poetae Tyrtaei latino carmine redditum*, 6. disztichon. (Alapkiadása: *Epigrammatum reverendi viri Philippi Melanthonis libri sex*. Wittenberg, 1579. A III. könyvben. Az interneten is: CAMENA.)

16 Johann Stigel (1515–1562) német költő, rétor, wittenbergi, majd jénai egyetemi tanár *Praesepe Christi* (Krisztus jászola) című, az egyház hányattatásairól írt versének 4–5. disztichonja. Az ötödik disztichont azonban Weiß a helyzethez nem illőnek ítélt „jászol” szó kicserélésével átírta és a megfogalmazást is személytelenebbé tette. Az eredetiben így áll e két sor: „*Tu tamen huic curas tutum praesepe vaganti, / Et pessum adflitam non sinis ire Deus*” (A vers alapkiadása: *Poematum Iohannis Stigeli liber I–II*, Jéna, 1566. Az interneten is: CAMENA. A szerzőről: ADB 36. 228–230.)

17 Danzig/Dantiscum, Nyugat-Poroszország (Ma: Gdańsk, Lengyelország). Volt Hanza-város, 1454-től 1793-ig Lengyel Királyság része.

18 Az új naptár szerint: 1675. jan. 5.

19 A szavak kezdőbetűi (T. V. B. S. P. P.) minden sorban az életrajz írójárt jelölik: „Tobias Weiß Belensis Scepusii/Scepusiensis Pastor Popradiensis”

Pfarrers in Deütschendorff,<sup>20</sup> so mit eigener Hand ist auffgezeichnet worden im Jahre vnd am Tage, wie vnten folgen wird.

Anno  
Christi  
1669  
mense Junii

Ich, Tobias Weiß Pfarrer in Deütschendorff bin gebohren im Jahr Christi 1621. den 19. Martii, war der Freytag nach dem Sontag Oculi, zwischen 6 vnd 7 Vhr vor Mittage, in dem königlichen Marckt Beel, so vnter die dreyzehen Städte gehörig, vnd in der Land- oder Spanschafft Zips gelegen,<sup>21</sup> von christlichen Eltern.

[Pater]

Mein Herr Vater seliger ist gewesen der Ehrsamme vnd Weise Herr TOBIAS WEISS Bürger, Rathsverwandter vnd 19 Jahr// Organist daselbst.

Avus

Mein Herr Grosvater seliger, der Ehrwürdige, Vorachtbare vnd Wolgelehrte Herr TOBIAS WEISS in der Beel (anfänglich 3 Jahr zu Matzdorff,<sup>22</sup> demnach 5 Jahr zu Michelsdorff,<sup>23</sup> folgens 2 Jahr zur Fölck,<sup>24</sup> vnd endlich) dreißig Jahr, vom Jahr Christi 1608 biß auffß Jahr 1638 gewesener Pfarrer.<sup>25</sup>

Proavus

Mein Uhrgrsvater, der Ehrsamme vnd Weise Herr PHILIPPUS WEISS<sup>26</sup> Richter vnd Rathsverwandter in Beel.

Abavus

Mein Übergrosvater der auch Ehrsamme vnd Weise Herr AMBROSIVS WEISS, auch gewesener Gerichts- vnd Rathsverwandter daselbst. (Reliquos maiores ignoro.)

[Mater]

Meine Fraw Mutter ist die Tugendsahme Fraw ANNA, so noch Gott Lob vnd Danck am Leben, des Weilend Ehrsammen vnd Weisen Herrn THOMAE ENGELS<sup>27</sup> gewesenen Richters vnnd Rathsverwandtens zur Beel eheleibliche Tochter.

[születése,  
otthoni  
neveltetése]

Von diesen meinen Eltern, alß oben erwehten Herrn TOBIA WEISS, dieses Nahmens den anderen, Organisten, vnd ANNA Engelin bin ich der<sup>28</sup> dritte dieses Nahmens in einem reinen Ehebette// gezeüget, vnd zur Welt gebohren, auch folgens zur

20 Poprád (ma Poprad, Szlovákia). Az eperjesi kerület poprádi járásának székhelye.) A kisváros a Lengyelországnak 1412-ben elzálogosított 13 királyi oppidum közé tartozott. A korabeli német nyelv a Deutschendorf elnevezés mellett a szláv eredetű „Poprad” helynevet is gyakran használta.

21 Ahogy azt a német szöveg is pontosan meghatározza: a szepességi (Szepes)béla, németül: Beel vagy (Zipser) Bela (ma: Spišská Bela, Szlovákia) településről van szó, amely a régió jelentősebb kisvárosai közé tartozott. A 13 elzálogosított oppidum egyike.

22 Matsdorf v. Matzdorf/ Mateóc (ma: Matejovce, Szlovákia – Poprád településrésze). A 13 elzálogosított oppidum egyike.

23 Michelsdorf/ Sztrázsa/ Michaelis villa (ma: Stráže pod Tatrami, Szlovákia – Poprád településrésze). A 13 elzálogosított oppidum egyike.

24 Fölk v. Fölck/ Felka (ma: Veľká, Szlovákia – Poprád településrésze). A 13 elzálogosított oppidum egyike.

25 (L) Tobias Weiß (megh. 1638. jún. 3., Szepesbéla) 1597 és 1601 között Mateócon, 1601 és 1606 között Sztrázsan/Mihályfalván, 1606. márc. 14. és 1608 között Felkán, végül 1608. jan. 17-től 1638-ig Szepesbélán szolgált lelkészként. Élete legvégén állásáról egészségi okokból lemondott. (EMERICZY, 1872, 10., WEBER, 1885, 38–39., HRADSKÝ, 1895a, 300.) A szakirodalom egy-két apró eltérést leszámítva tehát teljesen megerősíti az önéletrész adatait.

26 Valószínű, hogy Philipp Weiß azonos azzal a Hans Weiß-szal (Johann Philipp Weiß?), aki az 1580, 1583, 1588, 1591, 1593. és 1596. években Szepesbéla bírája volt, és aki még 1613-ban is tanácstagként szerepelt. WEBER, 1892, 53–58. (hiányos archontológia)

27 Thomas Engel az 1601, 1603 és 1605 években viselte a bírói tisztelet Szepesbélán. 1612-ben tűnik fel tanácstagként egy Georg Engel, aki valószínűleg a fia. Véleményünk szerint az apa ekkor már nem élt. WEBER, 1892, 55.

28 [a szó „Tobias”-ból javítva]

heiligen Tauffe gefördert vnd wiedergebohren, da ich den Namen nach meinen Vater vnd Grosvater erlangt, vnd TOBIAS genannt worden. Von Kindesbeinen an haben sie mich zu aller Gottseligkeit gehalten, vnd haben an mir gethan, was sie haben thun können, dafür ihnen Gott Kron vnd Lohn im Himmel geben wolle!

Bald im fünfften Jahr meines Alters haben sie mich fleißig zur Schul gehalten, da dem vnter den Lehrmeistern der Belerischen Schule bey mir mit Informiren vnd Vnterrichten Herr MATTHAEUS VINCENTIUS<sup>29</sup> seliger das beste gethan, daselbst anfänglich Cantor, hernach viel Jahr gewesener Rector, der hat mir die Fundamenta Pietatis et Artis Musices beygebracht, daß ich fertig habe singen vnd einen Discantisten<sup>30</sup> abgeben können.

[a szepesbélai iskola]

Im Jahr Domini<sup>31</sup> 1634 im Anfang des Decembris am 1. Sontage des Advents<sup>32</sup> hatten<sup>33</sup> mich meine Eltern auff Rath vnsers Herrn Schwagers, des weylend Ehrwürdigen, Achtbahren vnd Wolgelehrten Herrn GREGORII ARELTS<sup>34</sup> gewesenen Pfarrers in der Fölck, in die Liptau nach Sancti Nicolai<sup>35</sup> in die Schul geben, da ich wegen Erlernung der windischen Sprache dritthalb Jahr verblieben, vnd von Herrn MATTHIA PETROVIZIO<sup>36</sup> damahligen Rectore selbiger Schulen wol vnterrichtet

Sancti Nicolai

29 Georg Roth későbbi szepesbélai rektor önéletírásából tudjuk, hogy a Weiß tanulmányai idején még kántorként működő Matthias [!] Vincentius 1641-ben már a szepesbélai iskola rektora volt. (REZIK-MATTHAEIDES, 1971, 456–457.) A szakirodalom szerint 1641-től egészen 1652-ig működött a tisztségben. Ezt megerősíti az 1651-ben öntött szepesbélai harang felirata is, amelyen szintén Matthias Vincentius szerepel rektorként és adományozóként. WEBER, 1885, 138; WEBER, 1892, 137. és 367.

30 A *discantista* a többszólamú egyházi zenében a legmagasabb fekvésű szólamot éneklő énekes. Ezt a szerepet általában fiatal fiúk töltötték be.

31 [a szó utólag beszúrva]

32 1634. dec. 3.

33 [a szó „haben”-ből javítva]

34 Gregor Arelt (? Szepesszombat – 1645. okt. 29., Szepesszombat) Johann Arelt szepesszombati lelkész és Maria Fasciriana fia. Ismert szepességi értelmiségi dinasztia sarja. Tanulmányait a szepesszombati iskolában kezdi, majd négy évig a lőcsei gimnázium diákja Elias Ursinus és Stanislaus Horler rektorsága (1614–1617; 1617/1619–1627) alatt. Ezután négy hónapig Biccén is tanul Zacharias Flocvedel tanítványaként. 1619-től két évig a stettini (Pomeránia) akadémiai gimnázium diákja (SZÓGI, 2003, No. 1575. 171.), majd szűk három éven át Dániában tanul. Apjának és két fiútestvérének halála után 1624-ben kénytelen hazatérni, és (I.) Johann Serpilius akkori leibici lelkész hívására 1624. ápr. 14-től a leibici iskola rektora lesz, ám már aug. 6-án lelkésznek hívják a szepességi Rokusz/Rókus faluba. (EMERICZY, 1872, 11.) Tisztségére 1624. aug. 22-én Peter Zabler ötvárosi szuperintendens ordinálja. Az ordinációs jegyzőkönyvben szereplő latin melléknévi alakot („a tota Roxensium communitate”) a *Gymnasiologia* szerzői tévesen vonatkoztatták a Gömör megyei Rozsfalvára (Rohfalva, ma: Rochovce, Szlovákia). (REZIK-MATTHAEIDES, 1971, 473.) Rókuson csak rövid időt tölt, 1625 és 1640 között felkai lelkész. 1640. dec. 19-től 1645-ben – a pestisjárvány során – bekövetkezett haláláig szepesszombati lelkészként szolgál. ORDINAT Zabler/No. 78. EMEICZY, 1872, 11; HRADSKÝ, 1895a, 299–300; BSMP 15–16. (néhány hiba, de értékes adatok is); WIX, 2008, 46. (sok hibával)

35 (Liptó)szentmiklós oppidum (ma: Liptovský Mikuláš, Szlovákia). Már a kora újkorban is túlnyomórészt szlovák lakosságú nagy mezőváros, a korszakban a zsolnai uradalom tartozéka.

36 A Rezik–Matthaeides-féle gimnaziológiában egyáltalán nem szerepel, közvetlen elődje lehet az 1637-től liptószentmiklósi rektorként működő Samuel Plataninak. 1655-ben, a pozsonyi országgyűlés alatt Matthias Petrovicius már szmrecsáni (Liptó m., ma: Smrečany, Szlovákia) lelkészként ír be Johann

worden, auch// sonst allerley Gutes empfangen vnd genoßen. Ich habe auch eine solche Lust zu der Zeit zu Studiren bekommen, daß ich bey der Schul zu verbleiben vnd den Studiis weiter obzuliegen mir gäntzlich vorgenommen.

[szepes-  
bélai  
„szünidő”]

Alß ich nun drithalb<sup>37</sup> Jahr an erwehten Ort mit fleißigen Studiren zurück geleget, habe ich auff Anleitung meiner Eltern, vnd Bewilligung der zuvorgedachten Herrn GREGORII ARELTS Anno 1637 mense Julii meinen Abschied genommen, vnd bin zu meinen Eltern kommen, bey welchen ich mich die Erndtezeit über auffgehalten, vnd in den Canicularibus oder Hundstagen von den Studiren geruhet.

Leutschaw

Vnter wehrender Zeit vernahm ich, daß das Leutschawerische<sup>38</sup> Gymnasium florirte, alß bin ich<sup>39</sup> dahin am Tage Michaelis<sup>40</sup> des jetzt berührten Jahres von meinem Vater gebracht, vnd dem damahligen Rectori, nemlich dem Hochgelehrten Herrn M. JOHANNI WINDISCH<sup>41</sup> commendiret vnd übergeben worden. Da ich denn anfänglich 4 Wochen in tertia Classe vnter der Disciplin des wolgelehrten Herrn PETRI DINGISCH,<sup>42</sup> hernach

---

Burius emlékkönyvébe. (BURIUS, 1864, 211.) Valószínűleg rokona az a Johannes Petroviczius, aki 1646 márciusáig a lipcsei szentjánosi iskola rektora. (REZIK–MATTHAEIDES, 1971, 155, 223, 479.) Minden bizonnyal közeli rokon az a Liptó megyei születésű Samuel Petroviczius is, aki egy 1671-ben megjelent alkalmi vers szerzőjeként tűnik fel. (WIX, 2008, 625.) Talán ugyennek a családnak a tagja az a Turóc megyei (*Jessenensis*) Michael Petrovitzius is, akit 1590. szept. 22-én Wittenbergben ordinálnak a morvaországi Straznicébe segédlelkésznek. STROMP, 1905, 101.

37 Az évszámokból világos, hogy a *drithalb* szó itt rendhagyó, a szövegben belüli másiktól is eltérő módon *három és fél* értelemben áll.

38 Lőcse/ Leutschau (ma: Levoča, Szlovákia), a felső-magyarországi öt szabad királyi város egyike, a Szepesség legjelentősebb települése.

39 [a szó a sor fölé beszúrva]

40 1637. szept. 29.

41 Id. Johann Windisch (1605, Lőcse–1672. dec. 12., Selmecbánya) Paul Windisch lőcsei bíró és Fides Wisner fia. A lőcsei gimnáziumban tanul Elias Ursinus és Stanislaus Horler rektorsága (1614–1617; 1617/1619–1627) alatt. Peregrinációjának kezdetén fél évig tanul a türingiai Naumburg gimnáziumában, 1625-ben a lipcsei, majd 1626 és 1629 között négy teljes éven át a wittenbergi egyetem hallgatója, filozófiából magiszteri fokozatot is szerezve. (1626 júliusában történt wittenbergi beiratkozása: ASZTALOS, 1931, 120. A lőcsei tanácsnak 1625 és 1629 között írt lipcsei és wittenbergi peregrinációs levelei: KATONA–LATZKOVITS, 1990, 280–294, 296–297. 1629-ban megjelent csillagászati tárgyú wittenbergi disputációja: RMK III. 1448.) 1632–1633 a lőcsei gimnázium conrectora, majd 1633 és 1643 között rektora. 1640. nov. 4-én feleségül veszi Peter Zabler lőcsei lelkész és ötvárosi szuperintendens leányát: Susanna Zabkert. (RMNy 1830. 1832.) 1643. dec. 15-én apósa szepesváraljai lelkésznek ordinálja. Két ciklusban is a 24 szepesi lelkész testvérületének seniora (1647–1651; 1654–1657). Szepesváraljáról 1657. aug. 5-én a selmecbányai lelkészi posztra távozik, 1658. márc. 7-től haláláig a bánya- és ötvárosi egyházmegye seniora. 1669-ben történt agyvérzése miatt utolsó éveiben már nem aktív. ORDINAT Zabler/No. 208; KLEIN, 1789, I. 449–456; FABÓ, 1861, 58–59; HRADSKÝ, 1895a, 237–241, 298; HAIN, 1913, 200–201, 278–279 (pontatlanul); REZIK–MATTHAEIDES, 1971, 320–321; KUZMÍK, 1976, II. 812–813; SBS VI. 370; WIX, 2008, 904.

42 Peter Dingisch (*Hungarus*) 1610. ápr. 18-án beiratkozott a wittenbergi egyetemre. (ASZTALOS, 1931, 115.) Az 1620-as évek első felében (talán 1622-től) Szepesolasziban rektor, 1627-ben pedig biztosan a szepesszombati iskola rektora. (REZIK – MATTHAEIDES, 1971, 481–482, 548, 557.) 1636-ban már a lőcsei gimnázium tanáraként (*collega tertii classis* – azaz a harmadik osztály tanára. RMNy 1652.) említik. Caspar Hain valószínűleg helytálló adatai szerint szokatlanul hosszán, 1655-ig ebben a viszonylag szerény beosztásban maradt. Hivatali elődje Johannes Sculteti, utódja pedig Johannes Kretschmer. HAIN, 1913, 235, 279; KUZMÍK, 1976, I. 179.

zwey gantze Jahr in secunda Classe, vnter fleißigen Auffzicht des auch Wolgelehrten Herrn JOSEPHI ALAUDAE,<sup>43</sup> damahligen Con-Rectoris, vnd endlich drithalb Jahr in prima Classe vnter dem Herrn Rectore selbst, dem zuvorgedachten Hoch- und Wolgelehrten Herrn M. Johann Windisch, mit fleißigen Studiren zugebracht, vnd in Grammaticis zuerst, darnach in Rhetoricis, Logicis etc. etc. bin vnterwiesen worden. Vnd weil ich meine Stim fertig gesungen// auch mich eines stillen, sitsamen vnd eingezogenen (absit jactantia) Lebens nebenst fleißiger Abwartung Studiorum meorum befließen, hat vorerwehnter Herr Rector M. Joannes Windisch nicht allein mit einem guten Beneficio Cantationis versehen, von welchen ich mir Kleider vnd Bücher ohne Vorschub vnd Hülffe meiner Eltern schaffen kundte, sondern auch im Jahr Christi 1640 vor allem andern mich zu den Weyland Ehrenvesten vnd Weisen Herrn SEBASTIANUM ZACHERL<sup>44</sup> wolverdienten Rathherrn vnd berühmten Handelsmann in Leutschaw befördert, vnd zu deßelben Söhnen Paedagogum verordnet, welche ich in vnd auß der Schule geführet, vnd privatim informiret habe, da ich vor meine angewendete Mühe bey den Söhnen nebenst täglicher Abspeisung 15 Reichsthaler vor anderthalb Jahr empfangen, vnd daneben das gedachte Beneficium Cantationis genoßen. Im Jahr 1642 Mense Martii habe ich auff Rath meiner Eltern vnd anderer guten Freünde in Leutschaw Sermone valedictorio publice in superiori Auditorio valediciret, vnd im folgenden Monat Aprili in Preußen nach Thorn<sup>45</sup> mich begeben, Thorn

- 43 Joseph Alauda (eredeti családneve: Lerch) (1610 körül, Lőcse–1664, Lőcse) tanár, városvezető, alkalmi költemények szerzője. Bartholomeus Alauda lőcsei (szlovák) evangélikus segédlelkész fia. 1627. aug. 17-én iratkozik be a wittenbergi egyetemre. (ASZTALOS, 1931, 120.) 1627 és 1630 között a wittenbergi egyetemen tanul. (1629–1630-ban megjelent wittenbergi disputációi és disszertációja: RMK III. 1441–1442. 6179. 1443. /=6174./ A lőcsei tanácsnak írt peregrinációs levele: KATONA–LATZKOVITS, 1990, 297–298.) 1633-tól a lőcsei gimnázium conrectora, egyidejűleg Thököly István és Zsigmond házitánítója. (RMNy 1594. REZIK–MATTHAEIDES, 1971, 414.) 1635 és 1636 között a kisszebeni evangélikus iskola rektora. (Egy adat 1635-ből: RMNy 1622.) 1635-ben elveszi feleségül Johann Lapscher néhai kisszebeni jegyző leányát: Susannát. (RMNy 1625.) 1636-ban Peter Zabler ötvárosi szuperintendens tanácsára visszahívják a lőcsei gimnáziumba (KATONA–LATZKOVITS, 1990, 305), ahol ismét conrector lesz. (Egy-egy adat 1638-ból és 1640-ből: RMNy 1728. és 1837.) 1641-től haláláig Lőcse belső tanácsának tagja, számos diplomáciai küldetést is teljesítve. Az 1646/1647 évi pozsonyi országgyűlésen a város egyik követe. 1655 és 1661 között Lőcse bírójá. SZINNYEI, I. c. 110; HAIN, 1913, 375, 378; GULYÁS, I. c. 336. (kiegészítések); KUZMIK, 1976, I. 43–44; SBS I. 39–40; WIX, 2008, 35.
- 44 Sebastian Zacherl/Zacherlä. Bécsi származású tekintélyes lőcsei kereskedő. 1641-től kisebb megszakításokkal a város belső tanácsának tagja. Az 1640-es évek második felében gyakran vesz részt diplomáciai küldetéseken Joseph Alaudával párban. Utoljára az 1648. évi (januári) tisztújításkor említik a tanácstagok között. 1646-ban Tarnóczi Márton többek között neki ajánlja filozófiai tárgyú wittenbergi disputációját. (RMK III. 1671.) A Tobias Weiß által tanított fiúk közül az egyik minden bizonnyal az a Christoph Zacherlä kereskedő, akit 1666. jan. 14-én választanak meg a lőcsei külső tanács tagjává. HAIN, 1913, 197, 232–233, 236, 315.
- 45 Thorn (ma: Toruń, Lengyelország). Nyugat-Poroszország szélén, a Visztula partján, Kulmerland régióban. A korszakban nagyobb részt német lakosságú, ám jelentős lengyel népességgel is bíró település, volt Hanza-város. 1454-től (tartósan 1466-tól) 1793-ig a Lengyel Királyság része. A thorni gimnázium 1568. évi alapításától a helyi evangélikusok elleni 1724. évi véres fellépésig (*Thorner Blutsgericht*) a volt ferences kolostorban működött. (Az épületet 1813-ban bontották le.)

da ich den 12. Maii angelanget, des folgenden Tages von dem Ehrwürdigen, Vorachtbahren vnd Wolgelehrten Herrn PETRO ZIMMERMANN<sup>46</sup> alß Pastore vnd des berühmten Gymnasii Rectore nebenst Herrn// M. BASILIO CZÖLNER<sup>47</sup> alß Con-Rectore in numerum discentium angenommen worden. Ob aber zwar anfangs an diesem Ort mir nichts gefallen wolte, sondern alles zuwieder war, auch zimliche Bangigkeit mitzuschlug, also daß ich nicht vermeinete ein virtheil Jahr daselbst zuverbleiben, hat sich doch alles mitlerzeit vmbgewendet, daß ich gantze drey Jahr daselbst verblieben, vnd mit fleißigen Studiren angehalten, vnd in Graecis, Oratoriis, Logicis et Physicis, Metaphysicis<sup>48</sup> zimlich zugenommen, auch Philosophiam Practicam in gantz gehöret, vnd mit Excipiren, Schreiben vnd Disputiren absolviret habe.

Vnd weil ich in Musicis gute Erfahrung hatte, bin ich in der sechsten Woche nach meiner Ankunfft vnter die Cantanten vnd Musicanten, derer Anzahl zwölfte oder auffs meiste dreyzehen war, gezehlet, vnd mit dem Beneficio Cantationis versehen worden, da ich alle Quartal meinen Theil von etlichen Reichsthalern vor meine Mühe, so ich bey der Kirche mit Singen anwendete, empfangen habe.

Im hospitio bin ich im ersten Jahr bey dem Herrn Michael Creütziger einen gemeinen Bürger gewesen, der mir viel Gutes gethan, hatte aber schlechte Gelegenheit zu meiner Arbeit wegen seines Handwerckes, denn er ein Schmied gewesen. Nach Vorfließung eines Jahrs habe ich ein vornehmen Hospitium erlangt, vnd bin zu den Ehrenvesten Herrn Johann Frisen, vornehmen Kauff- vnd Handelsmann in Thorn, damals Wittiben befördert worden, bey welchen ich noch mehr Wol//thaten genoßen habe, alß bey dem ersten Hospite, denn er nicht allein des vornehmen vnd zu meiner Zeit noch berühmten Herrn M.<sup>49</sup> Caspari Frisii<sup>50</sup> gewesen Gymnasii

46 Peter Zimmermann (1599/1600, Thorn–1656. szept. 8., Thorn) evangélikus teológus. Thorni patriciuscsalád sarja, a thorni polgármester fia. 1627-től a thorni Marienkirche és Jakobskirche lelkésze. Már szokatlanul fiatalon, 1629-től a thorni lelkészek – szuperintendensi jogokat gyakorló – seniora. 1629. máj. 23-án átveszi a thorni akadémiai gimnáziumban az elhunyt Jan Turnowsky megüresedett teológiai professzori állását. 1630. dec. 17. és 1656 között az intézmény rektora, seniori tiszttét is megtartva. Működésének idejére esik a thorni akadémiai gimnázium fennállásának legaktívabb időszaka. Az 1656. évi pestisben veszti életét. JÖCHER, IV. c. 2210; WERNICKE, 1842, 251, 254; TYNC, 1949, 113–153.

47 Basilius Czöllner (1580 k.?, 1658. febr. 20., Thorn) 1604 és 1611 között az alsó-sziléziai Kozuchówban (Freystadt in Schlesien) conrector. Konrad Graser rektorságának kezdetétől (1611) a thorni akadémiai gimnázium conrectora és a filozófia rendes professzora, egészen 77 éves korában bekövetkezett haláláig. Filozófusként politikai tárgyak mellett fizikát és metafizikát is tanít. Élete végén Peter Zimmermann 1656. évi elhunytja után két éven át helyettes rektorként (*director*) a gimnázium vezetője. TYNC, 1949, 62–63, 125–126, 144–145.

48 [a szó a sor fölé beszúrva]

49 [a M(agister) szó utólag beszúrva]

50 A thorni Caspar Friese (megh. 1625), az azonos nevű óvárosi bírósági ülnök (*altstädtischer Schöppe*) fia, 1584. dec. 11-én, az 1568-ban alapított gimnázium első nagyobb reformja után került a rektori posztra, és 1600 nyaráig töltötte be azt. Működése alatt szilárdult meg az iskola Johann Sturm elveit követő tanrendje, ekkor vált az intézmény tízosztályos akadémiai gimnáziummá. Lemon-dása után 1611-ig a gimnázium *Oeconomijának* (kollégium és étkezdé) felügyeletével, és a nyomda

Thorunensis Rectoris Sohn, sondern auch ein rechter Liebhaber der Geistlichen vnd der studirenden Jugend war, bey dem ich allerley Commoditeten zu studiren hatte. Gott vergelte die Wolthat an seinen Kindern!

Zu dem so danckte damals ab vnd wolte seinen Füß weiter setzen der Praefectus Chori Symphoniaci,<sup>51</sup> namens CASPARUS THRALLLES<sup>52</sup> von Zittaw auß Laußnitz,<sup>53</sup> ein feiner wolgeübter Studiosus, mein sehr guter Freund, in desselben Stelle bin ich auff seine vnd des Herrn ESAIAE SERPILII, damahligen Cantoris bei der grösten Kirche in Thorn,<sup>54</sup> geschehene Commendation befördert, vnd Praefectus in Choro Symphoniaco worden, da ich in wehrender zweyjährigen Praefectura, welcher ich sine jactura studiorum meorum vorgestanden, so viel vom Gelde erhalten, daß ich folgend auff der Königsbergischen Universitet eine zeitlang propriis sumptibus habe leben können, ohne dem was ich sonst von oben gedachten Herrn Johann Frisen vnd dem Edlen Herrn HEINRICO PREISS,<sup>55</sup> vornehmen Schöpffen<sup>56</sup> Herrn

Anno 1643  
Mense Maii

működtetésével foglalkozott. 1609. ápr. 13. és 1611. jún. 23. között átmeneti jelleggel ismét ellátta a rektori teendőket. (Ekkor már ő maga is az óvárosi bíróság ülnöke volt.) Részt vett a Petrus Artomius-féle thorni énekeskönyv (*Thorner Cantionale*) munkálataiban. WERNICKE, 1842, 139–145; EITNER IV.; TYNC, 1927, 140–143, 275–276; TYNC, 1949, 10–16, 56–59.

- 51 Esaias Serpilius kántori minőségében egyúttal természetesen a thorni akadémiai gimnázium tanáraként is működött. Rövid említése: TYNC, 1949, 130. (A szerző úgy okoskodik, hogy Serpilius eredeti családneve Schleicher lehetett, ám ez korántsem biztos.) Az 1600. évi szabályzat szerint a kántor a tíz osztály egyikének rendes tanára volt. Caput. VII. De Cantore et Succentore. § 1. TYNC, 1925, 49. – A *chorus symphonicus* (*Figuralchor*) – a városi iskolák/ gimnáziumok válogatott tanulóiból álló templomi fiúkórus. Általában a nagyobb, 25–30 fiúból álló, bonyolult többszólamú műveket (*musica figurata*) előadó kórusokat nevezték így. A *praefectus chori symphoniaci* az idősebb diákok közül kikerülő karvezető, a kántor segítője. A kórus énekét gyakran a városi zenészek (*Stadt Pfeifer*) hangszeres muzsikája is kíséri. WÖRNER, 1993, 237–238.
- 52 Kaspar Tralles (1616. dec. 6., Gihren (Szilézia)–1667. ápr. 25., Zittau). Mint az az önéletrásból kiderül, a thorni akadémiai gimnázium diákjaként a *chorus symphonicus* praefectusa volt. Később is zenei pályán maradt: 1659 és 1667 között a zittau gimnázium kántoraként működött. DLABACZ, 1815.
- 53 Zittau (csehül: Žitava) egykor Oberlausitz jelentősebb városai közé tartozott, amelyet azonban a harmincéves háború 1631 és 1645 közötti küzdelmei igen erősen érintettek. Ma a német–cseh–lengyel hármás határhoz közel fekszik, Szászország tartomány része.
- 54 Nem a Szent János-dómról (*Jobanniskirche*), a thorni óváros plébániatemplomáról van szó, amelyet 1596-ban III. (Wasa) Zsigmond lengyel király (1587–1632) kizárólagos használati joggal a katolikusoknak adott át, hanem a szintén az óvárosban álló volt ferences templomról (*Marienkirche*), amely 1557/59 és 1724 között végig az evangélikusok kezelésében volt. A templomban a város evangélikus lelkészeinek seniora mellett két német és egy lengyel segédlelkész is szolgált. WERNICKE, 1842, 98–101, 249–250; WERNICKE, 1846, 36–41; SEMRAU, 1892, 1–2.
- 55 A thorni Preyß/Preuß család valószínűleg magyarországi eredetű volt. A *Marienkirche* falán kapott helyet egykor Dorothea Preyß (megh. 1575) epitáfiuma, aki M. Christophorus Preyß *Pannonius* secretarius és protonotarius leánya volt. SEMRAU, 1892, 38. M. Christoph Preuß *Pannonius*, à Springenberg, „oberster Sekretair und Protonotar” 1593-ban halt meg. A pozsonyi származású értelmiségi előbb a goldbergi gimnázium tanáraként működött, majd II. Joachim brandenburgi választó szolgálatában állt. (WERNICKE, 1842, 149; SZINNYEI, XI. c. 144; VARGA, 1999, 6; RMK III. 5549. etc.) A család a 17. században erőteljesen képviselte magát a thorni városvezetésben. Heinrich Preuß tagja volt az 1655. dec. 1-jén (az északi háború kitörése után) X. Károly svéd királynak küldött városi követségnek. WERNICKE, 1842, 209.
- 56 Az óvárosra, újvárosra és külvárosra tagolódo Thorn város magisztrátusa a korszakban háromka-

der alten Stadt Thorn, vor die Information seiner zweyer jungen Töchter, so horis intermediis geschehen, empfangen habe. Habe demnach, wie anderswo, also auch vnd vornemlich in Thorn, nicht allein geneigte// Praeceptores, sondern auch günstige Promotores gefunden, habe auch in der That erfahren, was der Poet saget:

*Fidentem nescit deseruisse DEUS.*<sup>57</sup>

Ob ich aber wol wegen guter Gelegenheit, so ich allenthalben hatte, lenger hette verbleiben können, wie mir denn auch die Herrn Praeceptores, absonderlich Herr Basilius Czölner Anlaß geben, ja auch Promotion post absolutum studiorum meorum cursum versprochen, jedoch habe ich das Vaterland bedencken wollen, vnd demselben mit denen von Gott mir verliehenen Gaben zu dienen es vor billicher vnd nothwendiger zu sein erachtet. Valedicirte demnach in Thorn im Jahr Christi 1645 Mense Junii, vnd richtete meinen Weg nach Königsberg auff die hohe Schul, begeb mich aber mit dreyen Landsleütten (aß JOANNE REGIO,<sup>58</sup> GEORGIO CURIANI<sup>59</sup>

Anno 1645

marás volt. Az egyes kamarákon belül a városrészek külön képviselőkkel bírtak. Az első kamarát (*die erste Ordnung*) a 16 tagú, a polgármester elnöklétével összeülő szűkebb tanács (*Rat*) alkotta, a másodikat a közös ó- és újvárosi bíróság (*das alt- und neustädtische Gericht*) tagjai, élükön az ún. óvárosi *Schöppenmeister*-ral. A harmadik kamara pedig a külvárosi bíróság (*das vorstädtische Gericht*) és a hatvantagú választott község (*Ausschuss der Gemeinde* = tágabb tanács) tagjaiból állt össze, utóbbi élén a szűkebb tanács által delegált szószólóval. Heinrich Preiß mint az óvárosi-újvárosi közös bíróság óvárosi ülnöke (*Schöppe/Schöffe der alten Stadt*) a második kamara tagja volt. A városkörnyezet felépítéséről: WERNICKE, 1842, 25–31, 101–102.

- 57 Latin közmondássá vált verssor, amely Johann Stigel (1515–1562) német költőnek (l. feljebb) a hatodik zsoltárra írt disztichonos verséből származik. (A vers alapkiadása: *Poematum Iohannis Stigeli liber I–II*, Jéna, 1566. Az interneten is: CAMENA. A szerzőről: ADB 36. 228–230.) A sort mottóként használva Simon Dach (1605–1659), Weiß korának neves königsbergi költője egy egyházi éneket is szerzett – a 115. zsoltár dallamára. (Incipit: *Wer seinen Sinn auff Gott nicht einig stellt*.) Az egybeesés talán nem véletlen.

- 58 Johannes Regius (szül. Hamburg/Hámbor). A Trencsén megyei származású Stephanus Regius (eredeti családneve: Király/Kráľ, megh. 1658. jan. 30., Kisszeben) hamburgi lelkész (Sáros vm., ma: Brezovicka, Szlovákia, 1620–1635 között, l. ORDINAT Zabler/No. 34.; KLEIN, 1873, 357–359), majd kisszebeni szlovák segédlelkész (1635–1658) és Elisabetha Blazii berzevicei mezővárosi polgárleány fia, egyértelműen szlovák anyanyelvű. (Édestestvére, vsz. bátyja, Isaac Regius 1649-től a Sáros megyei Dubován lelkész: ORDINAT Wagner/No. 82.) Házi tanulmányok után két évig apja akkori szolgálati helyén (RMK III. 1540), Kisszebenben, majd a magyar nyelv tanulása céljából Sárospatakon, végül német nyelvtudása gyarapítására Johann Windisch rektorsága (1633–1643) alatt három éven át a lőcsei gimnáziumban tanult. Lőcséről Eperjesre ment, ahol Samuel Dürner rektorsága (1640–1648) alatt két évet töltött. 1644. szept. 5-én kisszebeni (*Ungarus, Cibiniensis*) diákként beiratkozott a thorni akadémiai gimnáziumba, majd 1645 júliusában ugyanezekkel a jelzőkkel a königsbergi egyetemre. (SZÖGI, 2003, No. 748. 109, No. 1329. 150.) Königsbergből a kisszebeni tanács 1646-ban kisszebeni iskolamesternek (*ad functionem moderandi ludi litterarii Cibiniensis*) hívta, amely poszton több mint hat évet töltött el, majd 1652. nov. 17-én Martin Wagner ötvárosi szuperintendens kisszebeni német segédlelkésznek ordinálta. (ORDINAT Wagner/No. 102. KLEIN, 1873. 353–357.) Öccsét (féltestvérét), Paulus Regius kisszebeni rektort (1663–1669) Michael Lieffmann ötvárosi szuperintendens 1669. jún. 15-én ugyancsak a kisszebeni német segédlelkész posztra ordinálja. (ORDINAT Lieffmann/No. 22.)

- 59 Georgius Curiani (Kurányi György/Juraj Curiani) a Liptó megyei Csorba (ma: Štrba, Szlovákia) oppidumban született Jacobus Curian és Garai Orsolya fiaként, szlovák anyanyelvű családban. (Való-

et MARTINO MADARASS<sup>60</sup> Cassoviensibus) auff den Weichsel Strom,<sup>61</sup> da wir zu Waßen biß nach Dantzig geschiffet, daselbst 6 Tage verharret, die Stadt sampt deroselben Kirchen vnd anderen Gebewden,<sup>62</sup> auch die vornembsten Gelehrten, absonderlich Herrn Doctorem BOTTSAACCUM<sup>63</sup> zweymal gehöret, alß einmal am dritten Sontag nach Dantzig

színű rokonok: Georgius Kurany *Arvensis*, 1622 és 1623 között lipóci lelkész, l. ORDINAT Zabler/No. 44; Kurányi András *Ungarus*, aki 1666. júl. 10-én iratkozott be a königsbergi egyetemre: SZÖGI, 2003, No. 1425. 156.) Magyarország és Erdély számos iskolájában megfordult ismeretei gyarapítása és a magyar nyelv elsajátítása céljából. 1644-ben eperjesi diákként ír ajánló verset Johann Weber munkájához. (RMNy 2052.) Az eperjesi tanács támogatásával 1645 júliusában beiratkozott a königsbergi egyetemre (SZÖGI, 2003, No. 1320. 150; RMK III. 1684–1685), ahol három évig tanult, majd visszatérve Eperjesen lett conrector (1653, RMNy 2476). A *Gymnasiologia* szerint 1653-tól rektorként működik, ám ez téves lehet, mivel egy 1654 októberében megjelent wittenbergi nyomtatvány még Johannes Matthaeidest nevezi eperjesi rektornak. (RMK III. 1918.) Id. Madarász Márton eperjesi magyar lelkész halála után, 1655. márc. 13-án Martin Wagner ötvárosi szuperintendens Curianit az elhunyt Madarász helyére ordinálta. ORDINAT Wagner/No. 120; RIBINI, 1879, I. 495; REZIK–MATTHAEIDES, 1971, 285–286, 392; KUZMÍK, 1976, I. 161. 1669-ben Curiani még eperjesi magyar lelkész. (RMK II. 1170; ČAPLOVIČ, 1972, No. 652.)

- 60 Ifj. Madarász Márton (szül. Eperjes). Apja id. Madarász/Damascenus/Damonkos Márton (1590 k., Eperjes–1654. nov. 8., Eperjes) eperjesi conrector (1612–1618), majd eperjesi magyar evangélikus lelkész (1618–1654), számos vallásos munka fordítója. (Az ő apja Nagy János eperjesi polgár, anyja Damankos Margit. 1618. febr. 30-tól Eperjesen *ecclesiae Ungaricae minister*. l. ORDINAT Zabler/No. 17; SZINNYEI, VIII. c. 236–238; HÖRK, 1896, 53–54; KUZMÍK, 1976, I. 430; RMKT XVII/9. 579–580; SBS IV. 15; WIX, 2008, 506.) Az ifj. Madarász életére vonatkozó adatok a szakirodalomban gyakran az apa életrajzába keverednek. Ráadásul Johann Samuel Klein Johann Kriebel eperjesi lelkész jegyzékére hivatkozva Madarász Mártont Martin Damascenus utódjaként tünteti fel az eperjesi magyar lelkészek sorában. Egyértelmű azonban, hogy a névváltozatok által félrevezetve id. Madarász Mártonból „alkotott” tévesen két külön személyt. Ifj. Madarász Márton tanulmányairól nagyon keveset tudunk. 1645 júliusában iratkozott be a königsbergi egyetemre (SZÖGI, 2003, No. 1325. 150), ahol 1647-ig tanult. (KLEIN, IV. No. 59; ZOVÁNYI, 1977, 382; WIX, 2008, 506.) Gyanúnk szerint azonos lehet azzal a Madarász Mártonnal, aki 1658-tól Kassa belső tanácsának tagja, 1664 és 1671 között pedig a város bírása volt, és 1673-ban szerepel utoljára a szenátorok között. (H. NÉMETH 2006, 280. Pl. egy ajánlás 1669-ből: RMK II. 1178; ČAPLOVIČ, 1972. No. 1228.) Feltevésünket erősíti, hogy id. Madarász Márton egyik unokahúga, Madarász Erzsébet, Keviczky Jánosnak, Kassa befolyásos bírájának (1642–1645 és 1648–1652) volt a felesége (RMNy 2421A).

- 61 Visztula (lengyelül: Wisła) Lengyelország legnagyobb, a Balti-tengerbe ömlő folyója.

- 62 [az utóbbi három szó a margóra beszúrva]

- 63 Johann Botsack (1600. jún. 11., Herford (Vesztfália)–1674. szept. 16., Danzig), teológus, danzigi evangélikus lelkész. Johann Botsack és Elisabeth Nagel fia. Tanulmányait a herfordi városi iskolában kezdi, majd a lübecki és hamburgi gimnáziumok diákja. 1617-től a következő egyetemeken folytatja tanulmányait: Lipcse, Wittenberg, Königsberg, Rostock. 1625-ben Rostockban magiszteri címet szerez, majd nemesíjnak nevelőjeként visszatér Wittenbergbe. 1630-tól a danzigi akadémiai gimnázium rektora és a héber nyelv professzora, egyúttal a danzigi Szentháromság-templom segédlelkésze. 1631-ben Wittenbergben teológiai doktori címet szerez. 1643-tól a danzigi főtemplom (*Marienkirche*) vezető lelkésze lesz, és haláláig ezen a poszton marad. 1646-ban a danzigi evangélikus lelkészek seniorává választják, ekkor lemond a gimnázium rektori tisztéről. A felekezetek megbékélését szolgáló 1645. évi thorni *Colloquium charitativum* egyik danzigi résztvevője (és meghírója). Az orthodox lutheránus teológia prominens képviselője, az irénikus törekvések és a református felekezet harcos ellenfele. Írásos működése szinte kizárólag polemikus jellegű munkákból áll. JÖCHER, I. c. 1282; ADB III. 200–201; AB I.

Trinitatis vnd<sup>64</sup> zum andern mahl am Dienstag hernach,<sup>65</sup> da er eine Leichenpredigt gethan über die ersten Wort des 25. Psalmi: „*Nach dir Herr verlangest mich, mein Gott ich hoffe auff dich.*” Da er denn das „mein Gott” so ausgestrichen, daß es mir von derselben Zeit nicht auß dem Sinne kompt, vnd wenn mir etwas vngewöhnliches oder sonst trübseliges vnd wiederwertiges be//gegnet, vnd wiederfähret, ich bald diese Worte heraußstoßen vnd ruffe: „*Mein Gott, ich hoffe auff dich?*”

Elbing

Am 6. tage machten wir vnß wider auff das Waßer, vnd schiffeten nach Elbing,<sup>66</sup> da wir einen Tag verharret, vnd Herrn JOHANNEM SERPILIUM,<sup>67</sup> meinen guten Freund, welcher eben zur selben Zeit daselbst einen Paedagogum abgeben [!], ersuchet, vnd weil der eine Reißgefahrte, nemlich Herr Georgius Curiani, Briefe hatte an den sonst

64 [utána áthúzza: „den”]

65 1645. jún. 22. (vasárnap) és jún. 24. (kedd) a két prédikáció időpontja. – A szövegben megadott időközökből és a július 6-i königsbergi érkezésből is egyértelmű, hogy itt is a régi naptár szerinti keltezéssel találkozunk.

66 Elbing (ma: Elbląg, Lengyelország), nyugat-poroszországi (azon belül: ermlandi) volt Hanza-város, döntően német lakossággal. 1454-től (tartósan 1466-tól) 1772-ig a Lengyel Királyság része. 1538-tól egy neves (1576-tól akadémiai rangú) gimnázium is működött itt.

67 (III.) Johannes Serpilius (az eredeti családnév: Quendel) (1623. jan. 20., Leibic–1686. dec. 8., Sopron), jogász. Az egyik legrégebbi, szepesbélai származású lelkészcsalád sarja, amely 1530-tól kezdve nemesi címmel bírt. (1646-ban csupán megerősítették a nemességet.) (II.) Johannes Serpilius (1596–1658) volt elbingi diák, leibici majd késmárki lelkész fia, (I) Johannes Serpilius (1564–1644/1645) leibici evangélikus lelkész (1599–1635) unokája, a Melanchton-tanítvány Laurentius Quendel/Serpilius (1572) szepesbélai, löcsei, majd leibici lelkész dédunokája. Előbb a leibici iskolában, Késmárkon, Rozsnyón, majd 1639 és 1641 között a Sárospataki Református Gimnáziumban tanult. (1641. aug. 29-én tartott sárospataki búcsúbeszéde: RMNy 1898.) 1642 márciusában késmárkiként beiratkozott a thorni akadémiai gimnáziumba, végül 1643. júl. 4-én a königsbergi egyetemre. (SZÖGI, 2003, No. 737. 108, No. 1304. 149. Königsbergi jogi disputációja 1645-ből, Sigismund Pichler elnöklelte alatt: RMK III. 1654./ 6265.) 1645-ben Elbingbe megy, ahol Czwittinger adatai szerint főleg jogászai munkákból él. Hazatérte után ügyvéd Késmárkon (1652. évi késmárki házassága RMK III. 1817), majd 1655. dec. 5-től az öt felső-magyarországi szabad királyi város szövetségének Löcsén élő jogtanácsosa (*causarum director/ Stadi-Procurator*). 1657-ben Szepes vármegye esküdt ülnöke lesz. Az 1659. évi pozsonyi országgyűlésen rövid ideig Lőcse egyik követe. Előbb 1659. nov. 10-én felmondja löcsei állását (HAIN, 1913, 281), majd 1659. dec. 5-én hivatalosan is meghívást kap a soproni jegyzői és jogtanácsosi (*Stad syndicus und notarius*) posztra. 1660 áprilisától 1666 febr. 8-ig Sopron jegyzője. 1665-től haláláig a város belső tanácsának tagja, 1668 és 1673. ápr. 24. között pedig bíró. A Wesselényi-összeesküvéssel kapcsolatban 1670-ben gyanúba keverik (PAYR, 1917, 421). Bírói hivatalától az ellenreformáció fosztja meg. 1682-ben ismét bírónak választják, ám a Magyar Kamara beavatkozása miatt posztját nem foglalhatja el. 1683. aug. 19-én ő vezeti Sopron Thököly Imrének hódoló követségét, amiért az év végén másfél hónapos fogságot szenved. (HÁZI, 1982, II. 848–849; PAYR, 1917, 396, 410; PAYR, 1942, 68, 70.) Az 1662. és 1681. évi országgyűléseken a város egyik követe. 1651-ben Lőcsén jelent meg *Compendiosa delineatio totius juris canonici et civilis* című jogi tankönyve. (RMNy 2380. 1659. évi wittenbergi újrakiadása: RMK III. 2101.) CZWITTINGER, 1711, 350–352; MELZER, 1833, 100–104; SZINNYEI, XII. c. 949–950; NÉMETH, 1943, 271–277; KUZMÍK, 1976, II. 664–665; ZOVÁNYI, 1977, 540; SBS V. 211–212; WIX, 2008, 728, illetve KLEIN, 1789, I. 323–329 (a dédapa); KLEIN, 1789, I. 395–396; KUZMÍK, 1976, II. 662–663 (a nagyapa); KLEIN, 1789, II. 472–475; KUZMÍK, 1976, II. 663–664 (az apa); PUKÁNSZKY, 2002, 226–229. (a „dinasztia” irodalmi működése)

berühmbten vnd gelehrten Mann, Herrn JOHANN A. COMENIUM,<sup>68</sup> welcher damals zu Elbing privatim ohne Ampt lebete, haben wir denselben zugesprochen, seine Person gesehen, vnd von vnterschiedlichen Sachen mit ihm geredet.

Des folgenden Tages brachen wir auff, vnd schiffeten von dannen nach Königsberg auff den Hafft,<sup>69</sup> da wir bey starcken Winde innerhalb 8 Stunden 14 Meilen<sup>70</sup> nach Königsberg kommen, aber nicht ohne große Gefahr des Lebens, weil sich der Wind etliche mahl wiederwertig erzeiget, also daß auch mein breiter Hut vom Haupt durch den Wind in das Waßer geworffen vnd hingeführet worden. Kam also den 6. Tag Julii nach Königsberg,<sup>71</sup> da ich am vierdten Tag hernach, alß den 10. Julii vom Herrn CASPARO PERBANDT<sup>72</sup> juris utriusque doctore damahligen magnifico rectore<sup>73</sup> (nach dem ich sub decanatu excellentissimi domini M. SIGISMUNDI PICHLERI,<sup>74</sup> philosophiae

Königsberg

68 Johann Amos Comenius/ Jan Amos Komenský (1592. márc. 28., Nivnice v. Uherský Brod – 1670. nov. 11., Amszterdam), filozófus, pedagógus és teológus. 1611-től Herbornban tanul Alsted és Piscator tanítványaként, 1613-tól Heidelbergben David Pareus tanítványaként. 1616-tól a cseh testvérek lelkésze. A csehországi ellenreformáció miatt emigrációba kényszerül, 1628 és 1641 között a lengyelországi Lesznoban (Lissa) él, előbb a gimnázium tanáraként, majd rektoraként. 1642-ben nagy európai körutazás után Elbingben telepszik meg. 1648-ban visszatér Lesznoba, ahol a cseh testvérek püspöke lesz. 1650 és 1654 között Lorántffy Zsuzsanna hívására Sárospatakon él, a kollégium működéskének reformját irányítva. 1654 és 1656 között újra Lesznoban tartózkodik, ám a lengyelországi háború miatt kénytelen menekülni. 1657-től haláláig Amszterdamban él. Leginkább az egyetemes tudás (*pansophia*) összefoglalására irányuló utópisztikus célkitűzéséről, és annak melléktermékeiről: újító szellemű tankönyveiről ismert. NDB III. 332–333.

69 Tobias Weiß és társai a Balti-tenger *Frisches Haff* (lengyelül: Zalew Wiślany) nevű lagúnáján hajózva jutottak el Königsbergbe. A Frisches Haff egy Elbingtől Königsbergig húzódó lagúna, amelyet a Danzigi-öböltől (az igazi tengertől) egy 70 km hosszú és 2 km széles földnyelv (*Frische Nehrung*) választ el. A Frisches Haff-ba két jelentős folyó: Elbingnél a Visztula deltájának legkeletibb ága: a Nogat, Königsbergnél pedig a Pregel torkollik bele. Egyetlen kijáratral bír a tengerre, Königsbergtől nyugatra, Pillau mellett. A „Frisches” jelző a lagúnán belüli erős áramlásra utal.

70 [az utóbbi két szó a margóra beszúrva]

71 Königsberg (Królewiec/Regiomontium), Kelet-Poroszország legnagyobb városa a Pregel folyó torkolatához közel, Samlandban (ma: Kalinyingrád, Oroszország). 1525-től 1657/1660-ig a Porosz Hercegség részeként a Lengyel Királysághoz tartozott. SCHINDLING–ZIEGLER, 1993, 220–221.

72 Caspar Perband (1589. jan. 24., Königsberg–1665. szept. 5., Königsberg), jogász. Nagymúltú königsbergi „patriciuscsalád” sarja. Lorenz Perbandnak, a königsbergi Altstadt polgármesterének, és Elisabeth Behmnek a fia. Tanulmányait a königsbergi Altstadt iskolájában kezdi, majd a lengyel nyelv tanulása érdekében két évig Thornban tanul. Egyetemi tanulmányait Gießenben és Rostockban végzi, aztán európai körutazást tesz. 1616-ban a baseli egyetemen avatják mindkét jog doktorává. A königsbergi egyetemen 1618. júl. 4-től a jog extraordinarius, 1621-től rangban második ordinarius professzora. 1621-től a samlandi consistoriumnak is tagja. 1662-től a jog rangelső ordinarius professzora az egyetemen. 1622 és 1649 között hat ízben tölti be a rektori tisztséget, így az 1645/1646 tanév nyári félévében is. ARNOLDT, 1746, II. 244–245, 253, 262; JÖCHER, III. c. 1376; ADELUNG–ROTTERMUND, V. c. 1868; ERLER, 1910–1917, I. p. CXL–CXLI. AB II.

73 [az utóbbi két szó az előző sorából átnyilazva]

74 Sigismund Pichler (1603. okt. 17., Grieskirchen an der Enns–1668. márc. 11., Königsberg), filozófus, ausztriai származású protestáns exuláns. Wolfgang Pichler watzkenkirchi lelkész és Barbara Winkler fia. 1621-ig a welsi és linzi gimnáziumokban tanul, majd nevelő/udvarmester nemesi családok fiai mellett. Két évig Genfben él, nevelőként egyetemi tanulmányokat folytat a baseli és strassburgi egyetemeken. 1626-ban Strassburgban magiszteri címet szerez. Egészen

practicae professoris publici deponirte<sup>75</sup>) immatriculiret worden.

Mein hospitium hatte ich anfänglich eine zeitlang beyrn Herrn CHRISTOPHORO MAURITIO, einen deutschen Schulmeister; alß aber die rauhe Herbst Lufft// in September herzu kam, begab ich mich zu den Kunstreichen vnd Ehrenvesten Herrn HEINRICUM ALBERTI,<sup>76</sup> damahligen sehr berühmten Organisten in Kneiphoff,<sup>77</sup> so in der Magister Gaßen wohnte, nicht weit vom Collegio,<sup>78</sup> da ich mit Herrn Johann Waich<sup>79</sup> von Preßburg, und Herrn M. Johanne Neünachbar<sup>80</sup> von Elbing

Nota bene!  
Die Stadt  
Königsberg  
hat drey  
Städte in  
sich, die  
erste wird  
die Altstadt  
genennet,  
die andere  
Kneiphoff,  
die dritte  
Lebenich

1637-ig különböző családoknál nevelő, majd a Königsbergi egyetemen folytat teológiai tanulmányokat. 1640-től a *philosophia practica* professzora a Königsbergi egyetemen. 1656-tól az egyetemi könyvtár (*Wallenrodtsche-Bibliothek*) vezetője. Az utókor ítélete szerint középszerű arisztoteliánus filozófus, aki államelméleti műveiben is ezt a szemléletet követte. ARNOLDT, 1746, II. 389–390; JÖCHER, III. c. 1547–1548; ADELUNG–ROTERMUND, VI. c. 133. AB II.

75 [a szó vége javított]

76 Heinrich Albert (1604. jún. 28., Lobenstein (Vogtland)–1651. okt. 6., Königsberg) neves orgonista, zeneszerző, költő. A német barokk zene ma is nagyra becsült egyénisége. 1619 és 1622 között a gerai gimnáziumban tanult, majd Drezdában zenei tanulmányokat folytatott rokonánál: Heinrich Schütznel. 1623 és 1626 között szülei nyomására Lipcsében jogot tanult. Két kalandos év (1626–1628) után 1628. jún. 7-én végleg Königsbergbe ment, ahol 1630. dec. 12-től (véglegesítve 1631. ápr. 1-től) a Domkirche (a Königsbergi főtemplom, Kneiphof) orgonistája lett, Johann Stobäusnak, a Schloßkirche karnagyának tanítványaként. Haláláig szoros kapcsolatban áll a Königsbergi egyetemmel. Barátai közé tartozott a neves költő, Simon Dach. Martin Opitz követőjeként „*Damon*” néven a Königsbergi költők társaságának (*Kürbis-Hütte*) szervezője és tagja volt. Főbb művei: 1638 és 1651 között nyolc füzetben jelent meg az *Arien oder Melodeyen* 119 világi és 74 egyházi egy- és többszólamú énekkel, 1645 *Musicalische Kürbs-Hütte* (benne 12 háromszólamú ének), 1648 *Poetisch-Musicalisches Lustwäldlein*. Mindhárom műben szerepelnek más Königsbergi költők által írt dalok is, amelyekhez Albert szerzett dallamot. Két színpadi műhöz (korai operához) is írt zenét, ám ezek elvesztek. Munkássága az újabb kori német dal kialakulásában jelentős szerepet játszott. ARNOLDT, 1746, II. 474–475; JÖCHER, I. c. 194–195; ADELUNG–ROTERMUND, I. c. 417–418; EITNER I.; AB I.; MGG I.; NDB I. 138–139.

77 Tobias Weiß a széljegyzetben Königsberg különleges összetett jellegét magyarázza meg, pontosan felsorolva a három fő városrészt. A Pregel északi partján fekvő Altstadt (északi szélén a porosz hercegek kastélyával és a Schloßkirchével), a tőle keletre fekvő Löbenicht, és a Pregel szigetén alapított Kneiphof (területén az egyetem és a városi igazgatás épületeivel, illetve a dómmal) gyakorlatilag már a 14. század végén is egyetlen várost alkotott, ám jogi értelemben egészen 1724-ig különálló települések maradtak, saját városkormányzattal.

78 A Magistergasse a Kneiphof déli szélétől (az *Alter Pregel* folyóágtól) egy háztömbnyi távolságban húzódott, nyugat–keleti irányban átszelve szinte az egész szigetet. A Magistergasse nevet azért kapta, mert az egyetem professzorai előszeretettel választották lakhelyül. Az egyetem 1862-ig használt régi főépületét és a mellette lévő dómot innen valóban néhány perc alatt meg lehetett közelíteni.

79 Johann Weich (*Hungarus*) 1643. máj. 7-én iratkozott be a Königsbergi egyetemre. SZÖGI, 2003, No. 1308. 149.

80 Johannes Neunachbar (1624. máj. 4., Elbing–1680. szept. 15., Thorn), Michael Neunachbar elbingi csizmadia és Katharina Eck fia. Középfokú tanulmányait Elbingben, Königsbergben, Thornban és Danzigban végzi. 1641-től a Königsbergi egyetemen tanul teológiát. 1642-ben a rostocki egyetemre megy, ahol 1643-ban teológiai magiszteri címet szerez. Ezután Greifswaldban, Kopenhágában, majd újra Königsbergben tartózkodik, és közben Mária Eleonóra özvegy svéd királyné udvari papja. 1646-tól segédlelkész a Marienwerderi dómban, 1651-től Thornban a Marienkirche (az evangélikus főtemplom) és a Jakobskirche lelkésze. 1655. okt. 28-tól 1676-ig a thorni akadémiai gimnázium teológia-professzora. (TYNC, 1949, 129–130.) 1656-tól haláláig a thorni evangélikus lelkészek seniora. Harcos lutheránus. Az 1656. évi pestisben elhunyt thorni református lelkészek állásait lutheránusokkal akarja betölteni, és azt is keresztülviszi 1675-ben a thorni tanácsnál, hogy az utolsó reformá-

(nunc temporis, ut audio, pastore et seniore ecclesiae civitatis Thoruniensis in Borussia) eine zeitlang auff einer Stube gewesen, vnd habe diese gantze Zeit über propriis sumptibus gelebet. Weil aber mein Vermögen gering war, begab ich mich im nachfolgenden 1646 Jahr Mense Februarii zu den Ehrenvesten Herrn Matthiam Stephani, einen Apoteckern, deßen Kinder ich privatim informirte, bey dem ich eine freye Stube, Speiß vnd Tranck sampt anderer nothwendigen Vnterhaltung hatte, war bey ihm biß auff Pfingsten. Vmb dieselbe Zeit bin ich von meinen Landsleütten, Herrn Christoff Sobitsch<sup>81</sup> vnd Johann Alter<sup>82</sup> Ihr Excellenz Herrn COELESTINO MYSENTAE,<sup>83</sup> sacrosanctae Theologiae Doctori et Ecclesiae cathedrali

tus lelkész: Johann Serenius Chodowiecki halála után nevezzenek ki több református egyházat állásba. Törekvései igen nagy vihart kavarnak a városban. 1679-ben könyvet is megjelentet a reformátusok elleni thorni küzdelméről. AB II.

- 81 Christoph Sobitsch/Sowitsch (1622. máj. 24., Sopron–1692. febr. 18., Sopron), Simon Sowitsch neunkirchenei (alsó-ausztriai) származású soproni kereskedő és Theodora Kodritz fia. (A család leszármazásáról, Christoph említése nélkül: HÁZI, 1982. II. 854.) Tanulmányait a soproni iskolában kezdi, majd 1642 és 1651 között a königsbergi egyetemen hallgat jogot, később teológiát. (1642. júl. 21-i königsbergi beiratkozása: *Sabitschius Christophorus Hungarus Semproniensis* SZÖGI, 2003, No. 1292. 148.) 1645-ben Myslenta kísérőjeként jelen van az 1645. évi thorni *Colloquium charitativum*on is. 1651-ben tér vissza Sopronba, miután apja törlesztette ötszáz forintnyi königsbergi adósságát. (BÁN, 1939, 216.) Távozásakor tanárától, Cölestin Myslentától képzettségét igazoló bizonyítványt kap. Sopronban 1651. nov. 28-tól a német evangélikus gyülekezet rangban harmadik lelkésze. (egy adat 1656-ból: „*symmysta*” RMK III. 6356.) 1664-től lelkészként a soproni magyar iskola felügyelője, 1682-től vsz. másodpap. Az 1674. évi prédikátorpercek nyomán ugyan mintegy fél évet Kismartonban tölt, ám visszatér Sopronba. (Halálára /egy kivétellel/ Jénában és Regensburgban megjelent alkalmi nyomtatványok: RMK III. 3733, 3740, 3742, 3778, 6999.) KLEIN, 1789, II. 478–482; PAYR, 1917, 286, 360–361, 402, 456–457; PAYR, 1942, 34, 88. etc.; WIX, 2008, 745.
- 82 Johann Alter. Volt soproni diák (*Semproniensis*), aki 1645. ápr. 10-én iratkozott be a königsbergi egyetemre. (M(agister) Reimer közbenjárásának köszönhetően nem kellett beiratkozási díjat fizetnie. (SZÖGI, 2003, No. 1318. 150.) Valószínűleg rokona (talán fia) annak az ismeretlen helyről menekültként érkezett Stephan Alternak, aki 1635 és 1646 között a Sopronhoz közeli Balfon (a város birtokán) működött evangélikus lelkészként. PAYR, 1917, 302–303, 375.
- 83 Cölestin Myslenta/Celestyn Myslenta (1588. márc. 27., Kuttén (Poroszország)–1653. ápr. 20., Königsberg), evangélikus teológus. A lengyel nemesi családból származó Mateusz Myslenta kutténi lelkész és Eufrosyna Wierciński fia, lengyel anyanyelvű. Előbb Angerburgban és Friedlandban tanul, majd 1603 és 1609 között a königsbergi gimnázium és egyetem diákja. 1609-től a wittenbergi, rövid ideig a lipcsei, majd három évig a gießeni egyetemeken tanul. Kitűnően elsajátítja a hébert és számos keleti nyelvet. 1619-ben Gießenben teológiai doktori címet nyer. Európai tanulmányút után 1619-ben visszatér Königsbergbe, ahol az egyetemen a teológia extraordinarius professzora lesz. Emellett 1621 és 1626 között a héber nyelv ordinarius professzora a filozófiái karon. 1626-tól a teológia rangban második ordinarius professzora, egyben kneiphofi lelkész (azaz a königsbergi főtemplom vezető lelkésze) és a samlandi consistorium tagja. 1628 és 1653 között hét félévben is rektora a königsbergi egyetemnek. A königsbergi Altstadt polgármesterének, Henning von Wegnernek özvegyét veszi feleségül. A kitűnő helyi kapcsolatokkal rendelkező, a königsbergi papság élén álló Myslenta a lutheránus ortodoxia legharcosabb képviselője a térségben. Mérsékeltebb, irénista irányultságú egyetemi kollégái, köztük az önéletrásban is szereplő Christian Dreier ellen igen heves támadásokat intéz. ARNOLDT, 1746, I. 171. II. 178–179, 198, 361; JÖCHER, III. c. 797–798; ADELUNG–ROTERTMUND, V. c. 328; ERIER, 1910–1917, I. p. CXL–CXLVIII.; AB II.; SELLE, 1956, 88–89; NDB XVIII. 674–675.

Cneiphophianae pastori pro Amanuense<sup>84</sup> recommendiret worden. Zu denselben begab ich mich im Junio, vnd blieb bey ihm biß zu meinen Abschied, da ich eine sehr gute Gelegenheit zu Studiren hatte, in dem ein gut Theil Bücher von seiner Bibliothec auff meiner Stube stunde, welche ich volviren vnd lesen kundte, vnd was mir zu hoch war, vnd auß den Büchern nicht schepffen vnd erlernen vermochte, das erlernete ich von ihm durch Fragen, denn es ihm wol gefiel, wenn man in Articulis Fidei von Ihm Lehre vnd Vnterricht begehrte.

[königs-  
bergi tanul-  
mányai]

Ich habe aber neben den<sup>85</sup> Lectionibus Publicis nachfolgende privata Collegia mitgehalten,<sup>86</sup> alß das Collegium Antipapisticum CHRISTIANI DREIERI<sup>87</sup> doctoris, // bin ich in der Mitte (denn so weit war es kommen, alß ich ankam) angetreten, vnd habe es biß zu Ende gebracht, vnter den Herrn M. MICHAELE EFLERO<sup>88</sup> habe ich ein Collegium Theologicum super Catechesim Dieterici<sup>89</sup> gehalten. Vnter den vorerwehnten Herrn

84 Az *amanuensis* szó tágabb értelemben titkárt, írnokot jelent, ám itt talán az újkori egyetemi szférában használt jelentéssel bír, azaz: egyetemi tanárnak segédkező diák, asszisztens.

85 [az eredetiben elírásként „dem” szerepell]

86 A *collegium publicum*ok az egyetemi képzés gerincét képező nyilvános előadások, amelyeket a népes hallgatóság miatt általában az egyetem valamely előadótermében tartottak. A *collegium privatum*ok ezzel szemben szűkebb körnek meghirdetett, külön jelentkezést igénylő, és olykor díjköteles egyetemi órák, amelyek onnan kapták a nevüket, hogy gyakran a professzorok magánházában zajlottak.

87 Christian Dreier (1610. dec. 22., Stettin–1688. aug. 3., Königsberg), evangélikus teológus. Johann Dreier alt-stettini polgármester fia. Tizenkilenc éves korától a jénai egyetemen tanul, ahol 1631-ben magiszteri címet szerez. Tanulmányait ezután a wittenbergi, rostocki és koppenhágai egyetemeken folytatja. 1638-ban Königsberge megy, ahol tanítani kezd az egyetemen. 1644. aug. 30-én itt a teológia doktorává avatják, és röviddel a fokozat megszerzése után a református választófejedelem nyomására a teológia extraordinarius professzorává nevezik ki. 1645-ben a felekezetek kibékítésére rendezett thorni *Colloquium charitativum* egyik königsbergi résztvevője, az irénista törekvések támogatójaként. 1649-től első udvari lelkész (*Oberhofprediger*) a königsbergi Schloßkirche-ben. 1652-től a königsbergi egyetem ordinarius professzora, és a samlandi consistorium tagja. Az 1640/1650-es évek fordulóján heves vitákba bonyolodik Cölestin Myslentával és a többséget képviselő ortodox evangélikus teológusokkal, akik szinkretizmussal vádolják. 1657-ben Frigyes Vilmos nyomására mégis a teológia rangelső professzorává nevezik ki. 1658 és 1686 között kilenc félévben töltötte be az egyetem rektori tisztét. ARNOLDT, 1746; II. 164–165, 202–203, 225; JÖCHER, II. c. 213–215; ADB V. 392–393; NDB IV. 108. – A rendszeresen megtartott *Collegium antipapisticum*hoz kapcsolódva Christian Dreier diákjai gyakorló disputációból 1646 és 1661 között egy sorozatot is megjelentetett, amelynek egy részét 1688-ban újra kiadták. (*Disputationum adversus pontificios...* 38 füzet, Königsberg, Reusner nyomda l. vd17.)

88 Michael Eifler (1601. máj. 13., Zinten (Poroszország)–1657. nov. 25., Königsberg), filozófus, evangélikus teológus. A königsbergi egyetemen tanul 1616-tól. 1627 és 1630 között a königsbergi Domschule prorectora. 1627. szept. 30-án magiszteri fokozatot szerez. 1630-tól haláláig a logika professzora és *inspector alumnorum* (gazdasági főtisztviselő) a königsbergi egyetem filozófiai karán. 1639-től a fentiekén túl a fizika professzori székét is ő tölti be, és a teológiai kar engedélyével teológiai tárgyú órákat is tart. 1640 és 1656 között három félévben tölti be a rektori tisztséget. A königsbergi egyetemen zajló ún. „szinkretizmus-vitában” az irénista Christian Dreier támogatója. ARNOLDT, 1746, I. 336, II. 383, JÖCHER, II. c. 296; ADB V. 747; ERLER, 1910–1917, I. p. CXL–CXLVIII.; AB I.; KUZMÍK, 1976, I. 198–199.

89 A *collegium* tárgyát minden bizonnyal Conrad Dieterich (1575–1639) evangélikus teológus (ADB V. 157–158; NDB III. 672.) *Institutiones catecheticae* című, először 1613-ban Gießenben megjelent népszerű katekizmusa képezte. A műnek 1643-ban Königsbergben megjelent egy latin–német

COELESTINO MYSLANTA doctore abermal ein Collegium super Augustanam Confessionem. Habe also erfahren, daß wer da nur auff der Universität lernen vnd Fleis anwenden wil, der kan viel Gutes lernen, wer aber des Mißigangs gewohnt ist, vnd sich nicht angreiffet, der bleibt ein Esel, wie er vor einer gewesen ist.

Vor dem Osterfest in diesem 1646 Jahr kam der allgemeine Vngarische Bote vnd Briefträger, Georg Neühofer in Königsberg an, vnd brachte mir die fröliche Botschafft, daß meine Liebe Eltern sampt allen Freüden vnd Blutsverwandten noch am Leben, vnd were keiner von ihnen zeit wehrender Pest, so im vorhergehenden Jahr heftig in gantz Ungern vnd also auch im Zips grassirete, gestorben, sondern alle (außer meinem Herrn Schwager, dem weilend Ehrwürdigen Herrn GREGORIO ARELT, Pfarrern in Georgenberg) gesundt vnd bey dem Leben verblieben. Er überreichte mir auch ein Schreiben von meinem Herrn Vater nun mehr seligen, darinn er auff Anlaß des Herrn Beler Pfarrers, TOBIAE ERYTHRAEI<sup>90</sup> begehrete, daß ich mich solte nach Hause begeben, mit Vormeldung, daß Herr Pfarrer mit dem Herrn Richter vnd gantzen Rath// der Sache were eins worden, mich zu den Belerischen Diaconat zu befördern, meldete auch dieses dabey, daß er meinetwegen allbereit eine geraume Zeit allein bey der Kirche gearbaitet hätte, wil auch noch ferner arbeiten, vnd die Kirche verrichten biß zu meiner Ankunfft.

Dieses war mir zwar lieb zu vernehmen, jedoch weil ich die beyden Collegia Theologica noch für mir hatte, vnd mit dem einem, nemlich super Catechesim Dieterici in der helffte war, das andere aber super Augustanam Confessionem erst angefangen hatte, darzu noch nicht volkömlich ein Jahr auff der Universität zuruckgelegt hatte, habe ich es vor rathsam erachtet, den Cursum studiorum zu continuiren, vnd noch lenger zuverbleiben. Vnterdessen damit Herr Beeler Pfarrer nicht möchte vmbsonst vnd vergebens auff mich gewartet haben, schrieb ich nach Bartenstein,<sup>91</sup> welches ein klein Städtlein 4 Meilen weges von Königsberg ist, an

[hazai hírek]

Anno 1645

[szepesbélai segédlelkésznek hívják]

[mégis folytatja tanulmányait]

kétnyelvű, Cölestin Myslenta által bibliai idézetekkel bővített kiadása. (*Praecepta catechetica Cunradi Dieterici...* VD17 23:639653G)

90 Tobias Erythraeus (megh. 1668. okt. 5.), ismert lelkészi dinasztia sarja. (A rokonsághoz: STROMP, 1905, 146. A humanista névhez: FABÓ, 1861, 52.) Johann Erythraeus (Johann Roth) (megh. 1623) durándi lelkész (1586–1623) fia. Apja nem azonos a leibici származású Johann Erythraeus kisszebeni lelkésszel (1618–1626). Otthoni tanulmányok után Caspar Cramer, Elias Ursinus és Stanislaus Horler rektorsága alatt (1610–1614, 1614–1617, 1617/1619–1627) öt és fél éven át a löcsei gimnázium diákja volt, majd három évig a bártfai gimnáziumban tanult Martin Weigmann rektorsága (1606–1620) alatt. Bártfáról való visszatérése után a durándi iskola rektora lett. Később negyed évig a sziléziai Briegben tanult, ám a gabonahiány és háborús események miatt Thornba távozott. 1623. febr. 21-én iratkozott be a thorni akadémiai gimnáziumba. (SZÖGI, 2003. No. 623. 102. Johann Samuel Klein königsbergi tanulmányokról is ír, de minden bizonnyal tévesen.) Hazatért után 1623. okt. 1-én Peter Zabler ötvárosi szuperintendens durándi segédlelkésznek ordinálta, gyengélkedő apja, Johann Roth mellé. Apja halála miatt azonban még ebben az évben durándi lelkésszé lépett elő, és ezen a poszton maradt 1641-ig. 1641-től 1668 őszén bekövetkezett haláláig szepesbélai lelkészként működött. 1644-től a 24 szepességi lelkész testvérületének meghatározó személyisége volt, háromízben a seniori tiszttet is betöltötte. (1644–1647, 1657–1659, 1661–1663) ORDINAT Zabler/No. 59, KLEIN, IV. No. 24; WEBER, 1885, 40–41; HRADSKZY, 1895a, 299.

91 Bartenstein, Kelet-Poroszország (ma: Bartoszyce, Lengyelország). Légvonalban mintegy negyven

Johannem Raab<sup>92</sup> Belensem, welcher auß Noth daselbst paedagogirte, vnd that ihm die Zusage, daß ich ihm zum Belerischen Diaconat behülfflich sein wolle. Weil ihm nun diese Zeitung angenehm war, seümete er nicht lang, kam bald nach Königsberg, und machte sich mit dem Boten zuruck. Ich aber schrieb an Herrn Beeler Pfarrer, und nebenst freundlicher Danksagung wegen guter Affection, so er zu mir trug, vnd daß er mich vor allen andern hat befördern wollen, bat ich, daß er vnterdeßen anstat meiner Johannem Raab befördern wolte, welches auch geschah, meiner aber künfftiger Zeit im besten gedencken wolte. Studirte also den Früling vnd Sommer über fleißig.//

[döntést  
hoz haza-  
téréséről]

Nach dem aber der September im selbigen Jahr herzu kam, war abermal der Bote Georg Neühofer zugegen mit Briefen, da wiederumb meine Eltern mich nach Hause begehreten, mit Vermeldung aller Freünde Verlangen. Weil ich nun auff der Universität mit meinen Sachen zimlich zurecht kommen war, wolte ich meine Eltern nicht lenger auffhalten, damit ich nicht einen Schein des Vngehorsams sehen ließ. In dem ich aber Herrn Doctori COELESTINO MYSLENTAE mein Vornehmen vnd Ruckreise ins Vaterland zu verstehen gab, vnd ihn vmb ein Testimonium meines Lebens vnd Verhaltens anlangete, war er zwar<sup>93</sup> willig vnd bereit daßelbe zu thun, wie er es auch gethan, vnd daßelbe noch zu lesen. Vnterdeßen hat er mir gerathen, vnd zwar gar väterlich, ich solte ein Testimonium Eruditionis meae von der gantzen Universität nehmen, mit Vermeldung, daß solche Testimonia nicht allein zur Beförderung sehr dienstlich weren, sondern hilffen auch Verleumdungen verhütten [!] vnd hintertreiben, wenn ruchlose vnd verkehrte Leütte an einen Vnschuldigen setzen. Aber ich vermeinete es nicht gros von Nöthen zu haben, weil ich kein Stipendiat war, vnd niemanden durffte Rechenschafft geben meines angewendeten Fleißes halben, ließ mich beduncken genug zu sein, wenn ich nur von ihm ein Testimonium Vitae meae pie transactae hatte, die Erudition werde sich wol bey gegebener Gelegenheit herfür thun vnd sich sehen laßen. Aber ach! Wie wol hette ich gethan, wenn ich seinem Rath gefolget, vnd das Testimonium genommen hette, denn es mir im Anfang meines// Predigamts wol gedienet hette, vnd weren

kilóméterre fekszik dél-dél-keleti irányban a ma Oroszország enklávéjához tartozó Königsbergtől (Kalinyingrád).

92 Johann Raab/Corvinus (szül. Szepesbéla). Martin Raab és Susanna Zerckler fia. Közeli rokona lehet az a Valentin Raab, aki 1585 és 1594 között a szepesbélaei iskola rektora volt (REZIK–MATTHAEIDES, 1971, 455), az 1610 és 1635 között hunfalvi lelkészként szolgáló Johann Raab/Corvinus (HRADSKY, 1895a, 303), és végül az a szepesbélaei Jakob Raab/Corvinus is, aki 1620-tól savnik, 1623-tól pedig ismeretlen ideig – legkésőbb 1637-ig – pálmfalvi lelkészként működött. (ORDINAT Zabler/No. 37; HRADSKY, 1895a, 301.) Előbb Lőcsén, Sopronban és Körmöcbányán tanult, majd 1643. ápr. 21-én beiratkozott a thorni akadémiai gimnáziumba. (*Joannes Rapp Ungarus Belensis* SZÖGI, 2003, No. 743. 109.) Bár a königsbergi egyetemi anyakönyvben nem szerepel, ordinációs életrajzából tudjuk, hogy Königsbergben is tanult. 1646-ban Tobias Weiß fenti ajánlása nyomán Michael Wagner ötvárosi szuperintendens a szepesbélaei segédlelkészi posztra ordinálta, ám nem maradt sokáig ebben az állásban, mert 1646 és 1672 között pálmfalvi lelkészként szolgált. ORDINAT Wagner/No. 41; WEBER, 1885, 59; HRADSKY, 1895a, 301.

93 [a szó az áthúzott „bald” fölé írva]

viel Verleümbder mit denselben bald gedempffet vnd schamroth gemacht werden. Weil ich es aber nicht hette, muste ich mancher Leütte Verleümbdung so lang mit Gedult ertragen, biß ich Gelegenheit bekam, mit der That die Verleümbder vnd Lügner, die beides, meine Person vnd Erudition, angegriffen zu trucken vnd ihre Verleümbdung zu nicht zu machen.

Alß ich nun aber meine Sache zusammen gebracht vnd mich inß Vaterland gefast gemacht hatte, brach ich in Königsberg den 20. Octobris anno 1646 mit Herrn MICHAELE KLEIN<sup>94</sup> auff, vnd wolte grad zu auff Warschaw,<sup>95</sup> die königliche Sitz in Pohlen zu beschawen reisen, weil aber wegen des Landtags, so eben damals daselbst gehalten worden,<sup>96</sup> es sehr gefährlich vmb Warschaw herumb war, begeben wir vnß auff die Seite, reiseten durch Lowitsch,<sup>97</sup> vnd von dannen grad zu auff Crakaw.<sup>98</sup> Weil vnß nun der in Königsberg gedungte Fuhrmann biß nach Crakaw brachte, dahin er seinen Termin gesetzt hatte, suchten wir daselbst andere Gelegenheit biß in Zips zu kommen. Trafften bald deßelben Tages Fuhrleütte an, welche von Liblaw<sup>99</sup> waren, mit denen machten wir vnß auff, vnd kamen nach Wischnitz,<sup>100</sup> da wir über den Sonnabend, vmb der Juden willen, die auch vnser Geferten waren, vnd den

[a hazaút]

Lowitsch  
Crakaw

Wischnitz

94 Michael Klein (?), Sztrázsa/Mihályfalva–1682), Clemens Klein sztrázssai lelkész és Dorothea Gnisner fia. Tanulmányait a sztrázssai iskolában kezdte, majd egy évet töltött Liptószentmiklóson a szlovák nyelv elsajátítása céljából, végül tizennégy évesen Lőcsére került, ahol hat évig tanult a gimnáziumban, Johann Windisch rektorsága (1633–1643) idején. 1643. júl. 21-én beiratkozott a königsbergi egyetemre. (SZÖGI, 2003, No. 1298. 149.) Az itt töltött három és fél év alatt a teológia mellett filozófiát és keleti nyelveket is tanult, 1646-ban magiszteri fokozatot szerzett, még ebben az évben anyagi okokból hazatért. 1647. szept. 14-én Martin Wagner ötvárosi szuperintendens a felkai segédlelkésszé állásra ordinálta, 1648 és 1672 között a nagylomnici/kakaslomnici gyülekezet lelkészeként szolgált. 1672. jan. 17-én Bársony György szepesi prépost elűzte. (BUCHHOLTZ, 1904, 136.) Késmárkon húzódott meg. Adatainkból úgy tűnik, hogy később, a Thököly-felkelést kihasználva vissza tudott térni gyülekezetébe, és kakaslomnici lelkészként halt meg 1682-ben. ORDINAT Wagner/No. 61; KLEIN, 1873, 212–217; EMERICZY, 1872, 14–15; SZINNYEI, VI. 508–509.

95 Varsó / Warschau (Warszawa, Lengyelország). A 16. század végétől a Lengyel Királyság fővárosa.

96 A szejm 1646. okt. 25 és dec. 7. között zajlott Varsóban IV. (Wasa) Ulászló vezetésével. A rendek a gyűlésen éles összetűzésbe kerültek a királlyal annak (végül meghiúsult) törökellenes tervei miatt. Weißeck óvatosságát azonban inkább a szejm kísérőjelenségei (csapatmozgások, nagy tömeg) indokolhatták.

97 Lowitsch (Łowicz, Lengyelország), jelentős város Varsótól délnyugati irányban 80 kilométerre.

98 Krakó / Kraków (Kraków, Lengyelország), 1596-ig a Lengyel Királyság fővárosa.

99 (Alt)lublau/(Ó)lubló (ma: Stará Ľubovňa, Szlovákia). A lublói vár volt az elzálogosított terület igazgatási székhelye.

100 (Nowy) Wiśnicz, Lengyelország. Kisváros az egykori krakkói vajdaságban, amelyet 1616-ban alapított Stanisław Lubomirski krakkói vajda (és szepesi sztarosztja) a Kmita család egykori wiśnicz-i várának tövében. (Az eredeti Wiśniczet ettől kezdve (Stary) Wiśnicznek nevezték.) Lubomirski 1615-től Andrea Spezza építész tervei alapján a rezidenciájának szánt várat is impozáns késő reneszánsz/barokk várkastéllyá építtette át. 1631-ben pedig egy, a várhoz közeli hegyen erődített karmelita kolostort alapított, amely Tobias Weiß állításának megfelelően valóban magasabban fektült, mint maga a vár, és temploma a Lubomirski család temetkezési helyéül szolgált. (KURTYKA, 2003, 530–531.) A kastélyban őrizték a família gazdag könyvgyűjteményét és híres európai festők (Raffaello, Dürer, Tiziano) festményeit tartalmazó képtárát. <http://zamki.res.pl/wisnicz.htm> (A letöltés időpontja: 2011. aug. 11.)

Neüzahns

[kalandos  
átkelés a  
Poprád  
folyón]

Sabbath halten wolten, mußten stille liegen. Beschawete aber indeßen die Festung sampt den Kloster, so auff den Berg erbawet ist, vnd höher lieget, alß die Festung. Des dritten Tages machten wir vnß auff vnd reiseten auff Neuenzahns,<sup>101</sup> alda solte Jahrmarckt gehalten werden, vmb welches willen sich die Juden dahin machten, // wir aber erwarteten denselben nicht, sondern weil die Fuhrleütte daselbst nicht sonderliches zu thun hatten, fuhren wir fort des andern Tages.

Wir waren aber vnglückselige Reiseleutte deßelben Tages, also daß wir nicht mehr denn nur eine Meil verreiset waren wegen des Vnglücks, so vnß begegnet war im Waßer. Denn da wir dißeit Neüenzahns über den Fluß Poprad<sup>102</sup> fuhren, werffen die Fuhrknechte, derer zween gewesen mit 6 Pferden an einen Wagen, mitten in dem ersten Theil des Flußes (denn er theilet sich daselbst in zwey theil) vmb, wegen Vnersichtigkeit der Knechte, die grad durch gefahren, vnd das Waßer gleichsam geschnitten hatten, vnd sich von vnß nicht wolten vnterweisen laßen, daß sie sich ein wenig Waßer herunter gelaßen, vnd den Strom gefuget hetten. Waren also in tieffen vnd strengen Wasser, weil zur selben Zeit viel Tage nacheinander stettes Regenwetter gewesen, nicht ohne große Gefahr des Lebens, da denn viel, ja alle Sachen auß dem Wagen heraus gefallen, zu schwimmen vnd Wasser heran zu fließen angefangen, außer meinen Faß, welches mit Stricken angebunden, vnd mit Büchern vnd neuen Kleidern gefüllet war, blieb im Wagen, die andern alle fielen herauß. Sind aber durch Gottes Hülffe alle Sachen wieder auffgefangen vnd erhalten worden, außer hundert Ellen Leimet vnd ein Teppich, so dem Fuhrman zugehörig gewesen, entkamen vnd floßen weg. Zulezt kam mein // newer breiter Hutt, den ich schon verlohren hiltte, herfür, vnd fing an wegzufließen, denselben lieff ich nach, biß ich ihn ergrieff, hette es aber bald versehen gehabt, vnd in eine solche tieffe gerathen, da ich mitsampt den Hutt were wegkommen. Gott sey gelobet vnd gepreiset, der mich errettet hat! Nach dem wir nun also in tieffen Waßer gebadet, vnd den Preüsischen Staub wol abgewaschen hatten, waren wir sehr erfroren, vnd war vnß Bang, wie wir durch das andere Theil des Flußes kommen solten, weil daßelbe Theil noch größer scheinete zu sein, alß das erste, doch tröstete vnß das, daß es nicht so schnell vnd streng floß, wie das erste. Wageten es demnach im Gottes Namen, vnd kamen glücklich hindurch. Weil wir aber allesampt sehr erfroren waren, ließen wir eilend fortschmeißen, biß in das nechste Dorff, da wir gute Leüte, vnd eine bequeme Stube angetroffen. Da blieben wir denselben Tag, truckneten vnser Kleider, vnd erquicketen vnß. Des folgenden Tages waren wir sehr früe auff, reiseten mit frewden biß auff Liblaw, alda dungen wir einen andern

Liblaw

101 Újszandec / Neu Sandez v. Sandec (ma: Nowy Sącz, Lengyelország), város az egykori krakkói vajdaságban, igen közel a szepességi Lublóhoz. A forrásban szereplő, rövidültnek tűnő német helynévalakot máshonnan nem ismerjük. (A forrás egyik esetben sem használ rövidítésjelet!) Érdeemes megemlíteni, hogy jóval később, a 19. század első felében a település a chászidizmus jelentős központjává vált, tekintélyes zsidó népességgel.

102 A Poprád a Dunajec jobb parti mellékfolyója, a korszakban számos helyen határfolyó a Magyar- és a Lengyel Királyság között.

Fuhrman, der brachte vnß des andern Tages – war der 19. Novembris vnd der Donnerstag vor den 24. Sontag nach Trinitatis<sup>103</sup> – nach Beel. Da ich denn meine Eltern sampt meinem Geschwister alle lebendig vnd gesundt antraff, meine Mutter aber war krank, vnd hatte etliche Wochen schwach vnd hart danieder gelegen, aber Gott geb Gnede, daß sie nach wenig Tagen auffstund vnd gesundt worden, vnd frewete sich sehr über meiner Wiederkunfft.//

Beel

Bey den Eltern bin ich verblieben den Winter über biß in den Frühling, da ich zum Pfarrampt bin beruffen worden. Vnter wehrender Zeit habe ich durch Anlaß der Herrn Geistlichen, absonderlich des damahligen Herrn Senioris TOBIAE ERYTHRAEI, Pfarrers in Beel, vnterschiedliche Predigten gethan vnd gehalten, alß: am 25. Sontag nach Trinitatis, acht Tage nach meiner Wiederkunfft<sup>104</sup> über das Evangelium zur Beel. Am Tage Andreae zu Meeltheuer.<sup>105</sup> Am anderen Weihenacht Feuertage<sup>106</sup> über das Evangelium, vnd am Tage Antonii über das Kirchmeeß Evangelium Lucae 19. zur Beel.<sup>107</sup> Dominica 3. post Epiphaniarum und am Tage Conversionis Pauli zu Menersdorff.<sup>108</sup>

[prédikáció a Szepességben]

103 Mivel 1646. nov. 19. – Tobias Weiß hazaérkeztének napja – csak a régi naptár szerint esik csütörtökre, ezért arra kellene gondolnunk, hogy a peregrinus a 16. század vége óta érvényes magyarországi szokástól, és a Königsbergben 1612-ben bevezetett gyakorlattól eltérően, a Julianus-naptár szerint adta meg visszatérésének napját, tehát a dátum az új naptár szerint nov. 29. lenne. (November 19. egyébként az ónaptár szerint sem a Szentháromság 24. vasánapija előtti csütörtök, hanem a 26. vasárnap előtti, tehát a Trinitatis-számítást a poprádi lelkész ebben az esetben is elvettette volna.) A szükségszerűen az új naptár szerint keltezett alábbi Szent András napi (nov. 30.) prédikációját azonban ebben az esetben már másmap meg kellett volna tartania, ami nem egyezik az események leírásával, ezért arra kell gondolnunk, hogy Weiss mind a hétköznapot, mind pedig a Trinitas-számítást egyszerűen eltévesztette. Folyamatosan az új naptár szerinti feloldásokat alkalmazzuk, de egészen 1647 márciusáig a furcsa keltezési anomáliák olykor szükségessé teszik a további magyarázatot.

104 Valószínűleg 1646. nov. 25. (vasárnap). Weiß itt megint alaposan összezavarja a keltezést. Saját állítása szerint csütörtökön érkezett meg Szepesbélára, ezért nyolc nappal később aligha lehetett vasárnapi nap. Mivel pedig a Trinitatis-számítást is elrontja, ezért leginkább a Szentháromság-nap utáni 26. vasárnapon prédikálhatott a szepesbéli templomban.

105 1646. nov. 30. (péntek). Mivel a prédikáció pontosan az ünnepre esett, itt aligha lehet szó régi naptár szerinti keltezésről. Meltheuer/Malthern/Meldorf (magyarul: Maldur, ma: Podhorany, Szlovákia). Mezőváros Szepesbélától mintegy 10 kilométerre északra.

106 1646. dec. 26. (szerda). Mivel a prédikáció ünnepnapra esett, itt sem lehet szó a régi naptár szerinti keltezésről.

107 1647. jan. 17. (vasárnap). Mivel a prédikáció ünnepnapra esett, itt sem lehet szó a régi naptár szerinti keltezésről. Szepesbela mezőváros templomát Szent Antal tiszteletére szentelték, és a reformáció után is megmaradt a patrónus névnapja ünnepnek (*Kirchmeß*). A szokásos módon ekkor tartották a település országos vásárát is. – Lukács könyvének 19. részében található a vámszedő Zákeus története, a talentumok ehhez kapcsolódó példázata, illetve Jézus jeruzsálemi bevonulása.

108 1647. jan. 27. (vasárnap) és 1647. jan. 25. (péntek). – A dilemma ebben az esetben igen nehezen feloldható. Ha a mondat hűen tükrözné a két nap egymás közötti sorrendjét, az kizárná, hogy Tobias Weiß itt az új naptár szerint keltez. A többi dátummal való viszony azonban erősen valószínűtlenné teszi a régi naptár használatát. Így az egyetlen megoldás az marad, hogy a lelkész a két, új naptár szerinti ünnepnapi keltezést fordított sorrendben írta le. Menersdorf/Ménhárd (ma: Vrbov, Szlovákia). A Lengyelországnak elzáróított 13 szepesi mezőváros egyike Késmárktól déli irányban 5 kilométerre.

Dominica 6. post Epiphaniarum über das Evangelium zu Dureltsdorff.<sup>109</sup> Dominica Quinquagesimae über die Epistel in Beel.<sup>110</sup>

[a poprádi  
küldöttség  
papkérése]

Am Freüttag vor dem Sontag Reminiscere<sup>111</sup> kamen zween Deütschendorffer, Herr Valentinus Roper vnd Martinus Sartoris nach Beel, vnd weil sie ohne einen Pfarrer waren,<sup>112</sup> vnd Herr Elias Lasitius,<sup>113</sup> Pfarrer in Schwedler die Vocation, so er post dominicam Quinquagesimae<sup>114</sup> von der Deütschdorfferischen Gemein empfangen, allbereit zuruckgeschicket hatte, hiltten bey dem ehewürdigen vorerwehnten Herrn Tobia Erythrae, damahligen Seniore der 24 königlichen Pfarrherrn, vmb einen Prediger an, der ihnen auff folgenden Sontag, alß Reminiscere,<sup>115</sup> eine Predigt thun möchte. Meldeten auch dieses expresse dabey, weil sie vernommen, daß etliche der Beeler Bürger Söhne wären nach Hause kommen, die da tichtig sein solten zum Predigamt, so solte er einen von denselben abordnen vnd bestellen. Da er denn mir selbige Predigt vor allen andern angetragen.//

Ob aber wol vorerwehnter Herr Senior gedachter mit solcher Predigt mir beförderlich zu sein (wie sie mir denn auch beförderlich war), habe ich doch solches damals anders verstanden, vnd wolte mich anfänglich darzu nicht bereden laßen, sondern wendete gewiße Ursachen ein, die mich davon abhiltten. Aber er ließ nicht nach, biß ich zusagte, vnd die Predigt auff mich nahm. Reisete alß des andern Tages nach Deütschendorff, vnd verrichtete die Predigt nach dem Vermögen, das Gott darraichte. Acht Tage hernach<sup>116</sup> war die Wahl gehalten, vnnd bin einhellig von der gantzen Gemeine, wie die Literae vocatoriae es ausweisen (auch ihrer vieles mündlich vnd mit Freüden es

109 1647. febr. 17. (vasárnap), Durelsdorf/Duránd (ma: Tvarožná, Szlovákia). Az elzalogosított 13 szepesi mezőváros egyike, Ménhárdtól keleti irányban mintegy 4 kilométerre.

110 1647. márc. 3. (vasárnap), Szepesbela.

111 1647. márc. 15. (péntek) – már egyértelműen az új naptár szerint.

112 A poprádiaknak Andreas Günther 1646. évi, Szepesolasziba való távozása óta nem volt lelkészük. (WÜNSCHENDORFER, 1872, 23.) Hradszky Józsefnél tévesen az áll, hogy Tobias Weiß Daniel Sturm közvetlen utódjaként 1645-től lelkész. HRADSKY, 1895a, 300.

113 Elias Lasitius (szül. 1616. dec. 4.), apja Johann Lasitius lipóci, majd illavai lelkész, a Vág-völgyi (*Povassiensis*) contubernium seniora (ORDINAT Zabler/No. 51.), anyja Brisilla Sockh. Előbb a kör-möcbányai iskolában tanult, ahol a magasabb osztályokat Peter Leonhard rektor (1620–1633) tanítványaként végezte, majd két évig Selmecbányán. Ezután két évet töltött az eperjesi gimnáziumban, Serédi János rektorsága (1629–1638) alatt (megerősítő adat 1637-ből: RMNy 1685. Lasitius itt dezséri /Trencsén megye, ma: Dežerice, Szlovákia/ illetőségűként szerepel), végül három éven át tanult Kassán a Németországból hazatért Johann Mautner rektor (1637–1641) tanítványaként (megerősítő adat 1639-ből: RMNy 1781.). 1640. jún. 28-án beiratkozott a thorni akadémiai gimnáziumba – kör-möcbányaiként (*Ungarus, Cremnicensis*), majd ugyanezzel a megjelöléssel 1640. szept. 4-én a königsbergi egyetemre. (SZÖGI, 2003, No. 716. 107; No. 1255. 146. Ordinációs életrajzában thorni beiratkozását nem említi.) Két évig tanult Königsbergben, 1642-ben hazatért, és egy évig a szepesszombati iskola rektoraként dolgozott, majd 1643. márc. 22-én Peter Zabler ötvárosi szuperintendens a leibici segédlelkészi posztra ordinálta. (ORDINAT Zabler/No. 202. REZIK-MATTHAEIDES, 1971, 464, 548.) 1644 és 1668 között svedléri (Schwedler, ma: Švedlár, Szlovákia – a szepesi bányavárosok egyike) lelkészként szolgált. PIIRAINEN –MEIER, 1993, 233.

114 1646. márc. 3. (vasárnap) után érkezett a vocatio Lasitiusához.

115 1647. márc. 17. (vasárnap)

116 1647. márc. 25. (vasárnap)

gesaget, daß die Wahl einhellig gegangen) zu einen Pfarrer erwehlet worden. [Nota bene. Herr Thomas Nutz erwehnete einsmals, daß er alß ein Bürger in Deutschendorff vnd Georgenberg bey Sachspfarrewahlen gewesen, aber keine so gering so willig zugging, alß meine zu Deütschendorff, da man mich gewehlet hat.] Des dritten Tages hernach, alß den 28. Martii, war der Donnerstag nach den Sontag Oculi,<sup>117</sup> brachten mir 4 Personen die Vocation, alß Herr Zacharias Dopscher, Herr Gallus Millenbacher, Herr Martinus Sartoris vnd Herr Andreas Keler, damals gewesener Kirchenvater. Das Inventarium war mir auch zugleich mitüberreicht.<sup>118</sup> Da ich denn die Vocation richtig befinden, vnd derohalben dieselbe in Gottes Namen acceptirt vnd angenommen. Das Inventarium zu übersehen, der Ehrewürdigen Fraternität überlaßen, mit diesem Vorbehalt, den Fall, dieselbe einen oder den andern Punct würde finden, der da von meinen Antecessoribus nicht were gehalten oder in ihren Inventariis begriffen worden, derselbe vngiltig vnd von mir auch nicht solte noch würde gehalten werden.// Daren denn die Abgeordneten 4 Personen gewilliget, vnd endlich auch etliche Puncte von der ehrwürdigen Fraternitet alß vngiltige sind notiret worden, deren etliche haben müßen heraußgethan werden, wie Herrn Michaeli Noscovio<sup>119</sup> volverordneten Herrn Pfarrern in der Filck wolbewust vnd bekandt ist, also der sich in diesem Handel brauchen, vnd von einen ehrwürdigen Fraternitet zu vnsern Gericht hat abfertigen laßen, theilß sind sie notiret vnd vngiltig erkläret worden, das sie nicht gehalten worden.

Electio in  
pastorem  
Popradien-  
sem

Vocatio

Acht Tage nach empfangener Vocation machte ich mich nach Bartpfeldt<sup>120</sup> pro Ordinibus, da ich denn den 6. Aprilis bin examiniret vnd den 7. deßen – war der Sontag Judica – von dem dahmaligen Herrn Superintendente, den wolehrwürdigen

Ordinatio

117 A vocatio (és alább az ordinatio) kétféle módon megadott keltezését összevetve teljesen egyértelmű, hogy Tobias Weiß itt is a Gergely-naptárat használja. A meghívás idejétől az önéletrész által megadott időközöket visszaszámolva az is világos, hogy a márciusi dátumok is az új naptár szerintiek.

118 Az *inventarium*nak nevezett irattípus elsődlegesen a megválasztott lelkész javadalmazását és kötelezettségeit rögzítette, és csak mellékesen a plébánia (*Pfarrhof*) aktuális tárgyi leltárát. Funkcióját tekintve a mai munkaszereződések megfelelője. Az önéletrészben említett irat szerencsésen fennmaradt a testvérület lelkészi inventáriumokat tartalmazó speciális protokollumában (1658–), ahová Weiß 1659-ben saját kezűleg másolta be a „szerződésnek” az inauguratio után egy nappal, 1647. ápr. 15-én átvett végleges változatát. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár. Ms. 617. f. 97r–98v.

119 Michael Noscovius/Nosko (? Szepesváralja–1683. szept. 25., Késmárk), 1640. júl. 25-én iratkozik be a königsbergi egyetemre. (SZÖGI, 2003, No. 1258. 146.) Hazatérte után előbb a besztecebányai iskola conrectora, majd innen 1646. jan. 1-jén felkai lelkésznek hívják. 1646 és 1674 között felkai evangélikus lelkész. (Az ordinációs jegyzőkönyvben nem szerepel). Igen aktív: ő kezdi vezetni 1646-ban a felkai gyülekezet első anyakönyvét, 1652 után pedig orgonát és harangot készített a templom számára. 1669 és 1674 között a 24 szepességi lelkész testvérületének utolsó seniora. Száműzítése kezdetén Danzigban, Königsbergben, illetve Thornban tartózkodik (BRUCKNER, 1922, 354), ám 1675 szeptemberében Georg Buchholtz már Boroszlóban találkozik vele. 1676 körül (más, bizonytalan adatok szerint 1678-ban) lelkészi minőségéről hivatalosan lemondva hazatér Magyarországra. A reversalis aláírása mellett azzal is megütközést kelt, hogy elvesz feleségül egy nála jóval fiatalabb, Martha keresztnevű késmárki leányt. (BUCHHOLTZ, 1904, 135.) Haláláig Késmárkon él. KLEIN, 1873, 294–311, EMERICZY, 1872, 11–12, 22–23, HRADSKZY, 1895a, 268–273, 300; BRUCKNER, 1922, 354, SZINNYEI, IX. c. 983–984. (számos hibával); BSMP 155; WIX, 2008, 579. (számos hibával)

120 Bartfeld / Bártfa (ma: Bardejov, Szlovákia), az öt felső-magyarországi szabad királyi város egyike.

grosachtbaren vnd wolgelehrten Herrn MARTINO WAGNERO<sup>121</sup> etc. bin ordiniret worden, wie meine Testimoniales es ausweisen. Da hette ich wol am gedachten Sontage Iudica mögen biten (si ea, quae interea in Scepusio me absente acta sunt, mihi constitissent) aus dem 43. Psalmo: „*Judica me Deus et discerne causam meam de gente non sancta* etc.” Denn weil ich ordiniret worden in Bartpfeld, wütete vnterdeßen der Teüfel durch seine Werckzeüge, die Lügner vnd Verleümbder. Dieselben<sup>122</sup> haweten mich ins Saltz, verkleinerten mich bey vielen, in Sonderheit gaben sie mich bey der Obrigkeit auff Liblawer Schlos an,<sup>123</sup> alß were ich zu jung zum Predigamt, vnd weren eltere im Lande zufriden, dieselben<sup>124</sup> solten mir vorgezogen werden, vnd was dergleichen Verleumbdungen vnd Verkleinerungen mehr waren. Aber die Verleümbder musten zu Schanden werden, denn das Werck des Herrn ging glücklich fort. Denn acht Tage darnach, alß den 13. Aprilis, ward ich von der Gemeine zu Deütschendorff ehrlich abgehohlet, vnd den 14. deßen, war der Sontag Palmarum, introduciret vnd inauguriret, welcher Inauguration der// Ehrwürdige, Vorachtbare vnd Wolgelehrte Herr HILARIUS ERNESTUS BINER,<sup>125</sup> damals gewesener Pfarrer in Georgenberg,<sup>126</sup> vnd Herr DANIEL SOLCOVIUS, Pfarrer in Millenbach,<sup>127</sup> beygewohnet,

121 Martin Wagner (1587. nov. 20., Bártfa–1666. júl. 2., Bártfa), Jakob Wagner bártfai segédlelkész fia. Tanulmányait a bártfai gimnáziumban kezdte. 1607-ben beiratkozott a thorni akadémiai gimnázium supremá classisába (SZÖGI, 2003, No. 583. 100. – 1608. évi thorni disputációja: RMK III. No. 1062.). Thornban szűk két évet töltött, majd négy évig a königsbergi, oderafrankfurti, lipcsei és wittenbergi egyetemek hallgatója volt. (Wittenbergi beiratkozása: 1609. júl. 18. ASZTALOS, 1931, 115.) 1613 tavaszától bártfai segédlelkészként, majd 1623-tól lelkészként működött. 1645. nov. 1-jén a kisszebeni zsinaton ötvárosi szuperintendenssé választották, amely tisztet haláláig betöltötte. RIBINI, 1879, I. 490; HÖRK, 1888, 20–21; KUZMÍK, 1976, II. 804–805.

122 [a szó vége javított]

123 Tobias Weißot ellenfelei a lublóí vár alkapitánya, azaz az elzálogosított területen illetékes lengyel világi hatóság előtt panaszolták be.

124 [a szó eleje javított]

125 Hilarius Ernestus Biner (? , Langenfeld (Pfalz)–1664. okt. 6., Kassa). 1627-ben Straßburgból hívják a pozsonyi conrectori posztra, amely állást 1630-ig tölti be. Külföldi működés után 1638-tól eperjesi conrector, majd 1639-től rector. 1640 végén a besztercebányai rektori posztra távozott (1643-ban még biztosan itt: RMNy 2015. A *Gymnasiologia* 1642-es állásváltoztatásra vonatkozó adatát cáfolja: RMNy 1888.) 1645/1646 és 1650/1651 között szepesszombati lelkész. (HÖRK, 1896. 58. HRADSKÝ, 1895a. 299.) Zoványi Jenő szerint 1652-től Dunahidason lelkész. Az információ valószínűleg téves, mert Biner 1652-ben már részt vesz az ötvárosi zsinaton. Valószínűleg 1651-től a kassai német evangélikusok lelkésze és a gimnázium inspectora. (Egy 1658. és egy 1660. évi adat: *Pastor ecclesiae evangelicae Cassoviensis Germanicae*, RMK II. 896. ČAPLOVIČ, 1972, No. 558. *ecclesiae evangelicae Lutheranae pastor Germanicus et scholae inspector*, ČAPLOVIČ, 1972, No. 567.) A szakirodalomban elterjedt adattal (1663. nov. 10.) szemben 1664. okt. 6-án halt meg, az temetésére megjelent alkalmi nyomtatvány megadja a dátumot. Ebben szintén az előbbi tisztségeket sorolja fel (ČAPLOVIČ 1972, No. 589). SZINNYEI, I. c. 1073–1074; GULYÁS, III. c. 349 (hibás adatok), REZIK–MATTHAEIDES, 1971, 283, 330, 333, 420–421; KUZMÍK, 1976, I. 103–104; ZOVÁNYI, 1977, 80; WIX, 2008, 99; KLEIN, 1789, I. 12–14.

126 Georgenberg/Szepesszombat (ma: Spišská Sobota, Szlovákia – Poprád településrésze), a Lengyelországnak elzálogosított 13 szepesi mezőváros egyike. A korszakban Poprádnál jelentősebb település.

127 Daniel Solcovius. Johann Solcovius hollólmónici (Szepes m., ma: Holumnica, Szlovákia) evangéli-

vnd den Actum verrichtet. Darauff habe ich im Namen Gottes fleißig angefangen zu arbeiten, zu meditiren, vnd das Ampt zu treiben, vnd habe am Grünen Donnerstag<sup>128</sup> die erste Predigt in meinem Lehrampth gethan.

Vnd weil die Osterfewertage nahe waren,<sup>129</sup> frolocketen meine Feinde (denen ich nichts zu wieder in meinem Leben gethan hatte) vnd Verleumbder in Hoffnung, ich werde vnter der vielfältigen schweren Kirchenarbeit – so bald auffeinander folgete – nicht können mit Ehren fortkommen, vnd die vielfeltigen Predigten, so auffeinander folgten, verrichten, sondern werde stecken bleiben, vnd Schande einlegen, wie den einer geistliches Standes zu andern sagte:<sup>130</sup> es werden die Osterfewertage nicht vorbey gehen, wir werden Newes von Deütschendorff hören. Aber Gott, der mich beruffen, vnd zu predigen befohlen, der halff mir glücklich fort, daß ob ich gleich ein newer vnd vngeübeter Prediger war, sind doch alle Osterpredigten von mir allein, vnd zwar gar glücklich imo (absit jactantia) cum Auditorum Admiratione verrichtet, meine Feinde vnd Verleümbder aber in ihrer Hoffnung zu Schanden worden. Wie denn auch einer von denselben meinen Feinden nach Vernehmung des glücklichen Fortgangs vmbgetreten, meine Arbeit alß Gottes Werck erkennet, sich zu mir gesellet, alles Heimlichkeiten vnd Reden der andern mir entdecket, vnd offenbahret, vnd von derselben Zeit mir geneigt verblieben.//

Alß ich nun im Pffarrampth ein halbes Jahr zuruckgelegt hatte, gaben mir meine Eltern Anlas zum Ehestand zu greiffen, wegen der Haushaltung, daß sie mich im Ampt nicht turbiren, vnd zu beschwerlich sein möchte. Ich aber habe es vor gut

Cl[emens]  
K[lein]

H[ilarius]  
E[rnestus]  
B[iner]

[a háza-  
sodás  
kérdése]

kus lelkész és Magdalena Omess fia. (Egy rokon: Samuel Solcovius rokuszi lelkész 1635– ORDINAT Zabler, No. 151.) Számos helyen tanul: többek között négy éven át Zsolnán Elias Ladiver rektorsága alatt, majd Kassán Johann Mautner rektor (1637–1641) és Soporni Miklós conrector tanítványaként. Domidoustként fejezi be tanulmányait, ugyanis viszonylag fiatalon, 1638. okt. 3-án Peter Zabler ötvárosi szuperintendens hollólmnici lelkésznek ordinálja, a poszt betöltésére már alkalmatlan idős apja helyére. (ORDINAT Zabler/No. 167.) Egy 1647. évi nyomtatványban hollólmnici lelkészként és a (felső-poprádi testvérület) consenioraként szerepel. (RMNy 2185.) Tobias Weiß fenti adata arra utalhat, hogy 1647-től a tizenegy el nem zálogosított szepességi oppidum egyikében, Mühlenbach / Malompatak (ma: Mlynica, Szlovákia) mezővárosban volt lelkész. Lehetséges azonban, hogy Weiß egyszerűen elírta a keresztnévet, mert Hradszky József adatai szerint 1645 és 1672 között Samuel Solcovius szolgált malompataki lelkészként. HRADSKY 1895a, 301.

128 1647. ápr. 18. (Nagycsütörtök)

129 1647-ben a húsvét vasárnap április 21-re esett.

130 A margón feljegyzett monogramból kiderül, hogy Clemens Klein (megh. 1653) sztrázcai lelkészről, Weiß útítársának: Michael Kleinnak apjáról van szó. Clemens Klein az azonos nevű iglói segédlelkész és a bárfa Anna Gorfbski gyermekeként látta meg a napvilágot. Előbb az iglói iskolában tanult Georg Peschovius rektorsága (1614–1618 biztosan) alatt, majd a morvaországi Iglau gimnáziumában Paul Müller rektorsága alatt, végül innen a wittenbergi egyetemre ment, ahol magiszteri címet is szerzett. (Tanulmányainak a wittenbergi anyakönyvben nincs nyoma.) Hazatérte után közvetlenül 1621-ben a szepesszombati iskola rektora lett. 1623. okt. 1-jén Peter Zabler ötvárosi szuperintendens mihályfalvi/sztrázcai lelkésznek ordinálta. Tisztét egészen 1653-ban bekövetkezett haláláig viselte. (HRADSKY 1895a, 300.) Mihályfalvi lelkészként egy ideig a felső-poprádi fraternitas seniora. 1622 és 1644 között naplót vezetett, amelyet később fia folytatott 1674-ig. ORDINAT Zabler/No. 58; WAGNER, 1778, 114. (a naplóról); KLEIN, 1789, II. 291–194; KLEIN, 1873, 210–211; SZINNYEI, VI. 507–508; KUZMIK, 1976, I. 354. (sok hibás adattal); SBS III. 94.

vnd nothwendig erachtet, zwey Jahr in coelibatu zu verbleiben, einestheils damit ich mir vorher nothwendigen Hausrath einschaffen, vnd die Haushaltung bestellen, anderstheils damit ich einen Vorrath erlangen möchte, ehrlich Hochzeit zu machen, weil meine Eltern sich zu schwach befunden, mir eine solche Hochzeit zu halten, wie es mein Stand erforderte. Ob ich nun aber, zwar meinem Gutachten nach, bey<sup>131</sup> zwey Jahr allein in der Haußhaltung verblieb, vnd hernach im Jahr Christi 1648<sup>132</sup> im November zur Beel einen Anwurf that, war doch die rechte Zeit noch nicht da, denn da fiele der Hindernüße so viel vor, daß sich zu verwundern gewesen, also daß ob ich gleich dachte von dieser ersten Person zu laßen vnd anderswo anzubawen, welches auch geschehen, war doch in der Ehe kein Fortgang. Daher ich veranlaßt worden zu einem längen einsamen Leben, wie ich denn noch eine geraume Zeit einsam blieben, endlich aber durch Gottes Schickung wieder mein Hoffen vnd Gedancken auff Antrieb eines guten Freündes vnd Bewilligung meiner Eltern wieder in Beel bey meiner Hausfraw, damals Jungfrawen Susanna, des Ehrwürdigen, Vorachtbaren vnd Wolgelehrten Herrn TOBIAE ERYTHRAEI, wolverordneten Pfarrers daselbst, vnd derzeit XXIV. regalum consenioris// eheleibliche Tochter angehalten, welche mir zwar bald ohne Aufschub versprochen worden, aber viel vngleiches vnd wiederwertiges ist mitlerzeit vorgangen, biß die Hochzeit gehalten worden, welche fast ein gantzes Jahr angestanden.

Anno Christi 1651 den [19.] Novembris, war der 24. Sontag nach Trinitatis, haben wir den Tag vnserer Hochzeit in Gottes Namen angestellet, vnd denselben frölich begangen in Beel, da wir zwey Tage vnser Gäste nach Landesgewonheit in Beel bewürthet, am dritten Tage aber bin ich nach gehaltenen Frustück mit meinen Gästen nach Deütschendorff verreiset, vnd meine Braut heimgeführt.

Im Ehestand, wie sich derselbe anfänglich schwer angelaßen, also ist es vnß auch eine zeitlang darinn bitter vnd schwer gegangen, vnd haben wol erfahren das Sprichwort: „*Ehestand Webestand*“, denn Gott der Herr gar ein hartes über vnß verhenget hatte, aber Gott hat auch nach seiner väterlichen Trewe, der die seinen nicht lest versucht werden über Vermögen (1. Cor. 10.)<sup>133</sup>, solch Wehe zu rechter Zeit gewendet, vnd vnß mit frewden überschittet, vnd<sup>134</sup> ist geschehen, wie Herr (Tobias caput 4.) saget: „*Das weiß ich fürwar, wer Gott dienet, der wird nach der Anfechtung getröstet auß der Triübsal erlöset, vnd nach der Züchtigung findet er Gnade.*“<sup>135</sup> War also der Ehestand zwar bitter, aber

131 [a szó áthúzott olvashatatlan szó fölé írva]

132 [„1649“-ből javítva]

133 Pál apostolnak a korinthusbeliekhez írott első levele, 10. rész 13. vers. Az 1545. évi Luther-féle átdolgozott német fordításban: „Es hat euch noch keine / denn menschliche Versuchung betreten. Aber Gott ist getrew / der euch nicht lesset versuchen / vber ewer vermögen / Sondern machet / das die Versuchung so ein ende gewinne / das jrs künd ertragen.“

134 [a szó javított]

135 Tobias Weiß pontatlan: Az idézett szöveg valójában Tóbiás könyve 3. részének 22. verse. (Sára imájából.) A poprádi lelkész az első tagmondatból az „aber” szócskát is kihagyja. Tóbiás könyve más apokrif könyvekhez hasonlóan még helyet kapott a Luther-féle német bibliában, habár maga a bibliafordító reformátor sem tekintette a Szentírás szerves részének. (A könyv csak 1970-ben került ki a német

doch vom Gott gesegnet, denn er hat vnß mit Söhnen vnd Töchtern beschencket, wie auß nachfolgender Consignation zu sehen vnd zu vernehmen.//

Anno Christi 1652 am 22. Tag Octobris, war der Dienstag nach den 21. Sonntag nach Trinitatis, zwischen sechs vnd sieben Uhr da die Nacht herein gebrochen, ist unsere erste<sup>136</sup> Tochter gebohren, des folgenden Tages getaufft vnd wiedergebohren, vnd [gyermeki születése és keresz-telése]

SUSANNA  
genennet worden.

Paten vnd Goden sindt gewesen:

1. Der Ehrwürdige, Vorachtbare vnd Wolgelehrte Herr VALENTINUS HANCKE,<sup>137</sup> Pfarrer in Georgenberg.

2. Herr MARTINUS TISCHLER

3. Fraw Eva, Herrn Thomae Nutzens Hausfraw

4. Fraw Maria, Herrn Michael Webers Hausfraw

Ist gestaufft worden von dem Ehrwürdigen, Vorachtbaren vnd Wolgelehrten Herrn MICHAELE NOSCOVIO, Pfarrern in der Fölck.

Gott laße sie leben in seiner Furcht, ihm zu Ehren, den Eltern zur Frewd, vnd ihr zur Seligkeit!

Anno Christi 1656 den 25. Julii war Jacobi Tag, vnd der Dienstag nach dem 8. Sonntag Trinitatis, zwischen sechs vnd sieben Uhr Vormittag ist vnser andere Tochter gebohren, vnd des folgenden Tages getaufft vnd wiedergebohren, ward genennet:

evangelikusok bibliájából.) Érdemes megemlíteni, hogy Tóbiás könyvének ez a része mind a korabeli magyar protestáns fordításokban, mind a modern katolikus fordításban lényegesen rövidebb, mint a Vulgátában és a Luther-bibliában. A Tobias Weiß által idézett passzus teljesen hiányzik belőlük.

<sup>136</sup> [a szó javított]

<sup>137</sup> Ifj. Valentin Hancke/Hanke (megh. 1658. ápr. 6.), idősebb Valentin Hancke sziléziai lelkész (*pastor Angel[opolitanus]*) és Catharina Freund fia. Apja minden bizonnyal azonos azzal Valentin Hancke seifersdorfi (Felső-Szilézia, ma: Jaszów, Lengyelország) lelkésszel (1611–1618 biztosan), aki 1603 és 1629 között Boroszlóban adott ki naptárakat. (I. RMNy 1204.) Miután szüleinek az ellenreformáció miatt el kellett hagyniuk hazájukat, Magyarországra költöztek. Ifj. Valentin Hancke egy bizonytalan szakirodalmi adat szerint Besztercebányán született. (KUZMÍK, 1976, I. 273.) Előbb Besztercebányán tanult Johannes Duchon (Ján Duchoň) rektorsága (cca. 1627–1637) alatt, majd Eperjesen Serédi János (1629–1638) rektorsága alatt (megerősítő adat 1637-ből: RMNy 1685.). 1637-ben besztercebányaiaként (*Novisoliensis*) iratkozott be a thorni akadémiai gimnáziumba. (SZÖGI, 2003, No. 693. 106.) 1638 táján egy évig az elbingi gimnáziumban, majd négy teljes éven át (cca. 1639–1643) a königsbergi egyetemen tanult. (1640. és 1642. évi königsbergi versei: RMK III. 1562, 1593 / =RMNy 1929/) Utóbbi helyen jórészt ugyanazokhoz a professzorokhoz járt, mint maga Tobias Weiß. (Az ordinációs jegyzőkönyvből ismert elbingi és königsbergi tanulmányainak az anyakönyvekben nincs nyoma.) 1646. nov. 22-én Martin Wagner ötvárosi szuperintendens a szepesváraljai német segédlelkészi posztra ordinálta. 1648 decembere és 1652 között lőcsei német segédlelkész (*archidiaconus*). (HAIN, 1913, 239, 254.) 1652 márciusától 1654-ig szepesszombati (HRADSKÝ, 1895a, 299), 1654-től haláláig pedig kisszebeni lelkész. (Halálának ideje: KLEIN, 1873, 216–217.) ORDINAT Wagner/No. 50; WIX, 2008, 325. (sok hibával)

Paten vnd Goden sindt gewesen://

1. Der Edelveste, Vornehme, Hochansehnliche Herr STEPHANUS HORVATH,<sup>138</sup> Erbherr von Hoselllen, derzeit Vice-comes Comitatus Scepusiensis. Dieser war anstat des ehrwürdigen Herrn VALENTINO HANCKE, weil er allbereit nach Zeben zu einen Pfarrer war abgeführt, erbeten.

2. Der Ehrsamme vnd Weise Herr MARTINUS TISCHLER.

3. Die Tugendsahme Fraw Eva, des Ehrsammen vnd Weisen Herrn Thomae Nutzens Hausfraw.

4. Die Tugendsahme Fraw Maria, des Ehrsammen vnd Weisen Herrn Michael Webers Hausfraw.

Ist getaufft worden von dem Ehrwürdigen, Vorachtbahren vnd Wolgelehrten Pfarherrn in der Fölck.

Diese Tochter, so vns mit ihrem Lallen vnd holdseligen Geberden hoch erfreuet, hat der Allmächtige Gott nach seinen weisen Rath vnd Willen im Jahr Christi 1659. den 6. Martii auff die Nacht vmb 9 Uhr zu sich genommen, ist gestorben an einen Steckfluß, ohne Lagerhafftigkeit. Sie war etliche Tage heiser vnd war ohne Stimme, zog gleichwol alle Tage ihre Kleider, ging herumb, wie sie auch an dem selben Tag war angezogen,<sup>139</sup> vnd hat ihr Spielwerck vor sich. Da sie starb,<sup>140</sup> also daß man sich keiner Gefahr, viel weniger des Todes befürchtete, aber da es am selben Tag (6 Martii)<sup>141</sup> vmb 3 Uhr war, wolte sie schlaffen gehen, schlieff biß vmb 5, da erwachte sie, vnd fing an schwer zu husten, daß man merckete der Athem wolte gebrachen. Vmb 6 vnd// 7 Uhr hustete sie abermal schwer, verwandelte sich im Gesichte vnd verlohrt ihre Farbe,<sup>142</sup> darauff lag sie in Muttigkeit zwo Stunden. Hernach begehrete sie auffgehoben zu werden, lag mir vnd meiner Hausfraw einem jeglichen insonderheit, wie auch der Kindtswarerin, Mariae Munterin ein wenig in den Arm, vnd nahm gleichsam Abschied<sup>143</sup> vnd gute Nacht von vnß. Hernach begehrete sie wiederumb in ihr Bett oder Wiege gelegt zu werden, daselbst also sie eine halbe viertel Stunde auff der lincken Seite gelegen hatte, wendete sie sich vmb gegen die rechte, vnd verschied vnter vnserm Seüfftzen, Flehen vnd Gebet. Gott tröste ihre Seele in seinem Reich.//

138 Horváth-Mladosevich István a Szepesi tizlándzsások székének (az ún. Kisvármegyének) esküdt ülnöke (1652–1653, 1657–1665), illetve alispánja (1654–1656). HRADSKY, 1895b, 169. A „Hozelec örökös ura” kifejezés mindössze annyit fed, hogy ebben a faluban (Hozelec/Ószelec) állt udvarháza, és a 17 faluból álló, meglehetősen súlytalan, de Szepes vármegyéitől (Nagyvármegye) különálló közigazgatási egység legjelentősebb nemesi közé tartozott. (I. a Kisvármegye 1653. évi adólimitációját: Uo., 191.) Keresztapai funkciójából is egyértelmű, hogy evangélikus felekezeti volt.

139 [az igekötő a sor fölé besúrvva]

140 [az utóbbi három szó a margóra besúrvva]

141 [a zárójel és a pontos nap utólag beírva]

142 [a mellékmondat a margóra besúrvva]

143 [az eredetiben elírva: „Abschieb”]

Anno 1660 den, 26. Tag Martii, war der Charfreytag, zwischen 2 vnd 3 Uhr nach Mittag sind die Zwillinge, vnd zwar 2 Söhne geboren, einer eine viertheil Stunde nach dem andern, vnd des folgenden Tages, alß am Ostersonnabend getauft vnd wiedergebohren, deren einer vnd zwar der erste:

TOBIAS

der andere aber IOHANNES genennet worden

Ihre Paten vnd Goden sind gewesen wie folget:

[1.] des erstens der Ehrwürdige, Vorachtbare vnd Wolgelehrte Herr MICHAEL NOSCOVIUS, Pfarrer in der Fölck, ist anstat des edlen Herrn STEPHANI HORUATH, weil er gestorben, erkiesen.

[2.] der Ehrsame vnd Weise Herr MICHAEL WEBER

[3.] die Tugendsahme Fraw Eva, des Ehrsahmen vnd Weisen Herrn Thomae Nutzens Hausfraw

des andern alß des Johannis

[1.] der Ehrwürdige, Vorachtbare vnd Wolgelehrte Herr CHRISTOPHORUS KLESCH,<sup>144</sup> damals trefleißig gewesener Pfarrer in Matzdorff, jetzo aber in Georgenberg

[2.] der Ehrsahme Herr MARTINUS TISCHLER

[3.] die Tugendsahme Fraw Susanna, des Ehrsahmen vnd Weisen Herrn Georg Scherffels Hausfraw.

144 Christoph Klesch (1632. okt. 16., Igló–1706. febr. 20., Erfurt), evangélikus lelkész, ismert költő, egyházi író, Christoph Klesch iglói tanácstag és Dorothea Grissel/Grüssel fia, Daniel Klesch öccse. (Az anya 1643-as halálára megjelent nyomtatványban állítólag Dorothea Gräfel névalak szerepelt: RMNy 2006.) Az iglói iskolában kezdi tanulmányait Tobias Pollucius rektorsága (1638–1662) alatt. 1647-ben hosszú lengyel- és németországi körutazás (közben wittenbergi beiratkozás: 1647. jún. 5., I. ASZTALOS, 1931, 123) után Boroszlóba megy, ahol 1648-tól csaknem négy éven át a gimnázium diákja. 1651 és 1654 között a wittenbergi egyetemen folytat filozófiai és teológiai tanulmányokat. (1653. évi wittenbergi magiszteri disputációja filozófiából: RMK III. 1858.) 1654-ben tér haza a Szepešségebe. Martin Wagner ötvárosi szuperintendens 1654. nov. 14-én ordinálja a felkai segédlelkészi posztra, amelyet 1654 és 1656 között tölt be. 1656 és 1661 között mateóci, majd 1661. szept. 19. és 1674. között szepešszombati lelkész, a 24 szepešségi lelkész fraternitásának jegyzője. 1674. máj. 2. után, társaihoz hasonlóan németországi száműzetésbe kényszerül, és jegyzőként magával viszi a testvérület iratait is. Danzig, Stettin és Berlin érintésével Wittenbergbe megy, ahol 1674. okt. 19-én filozófiai magiszteri címet szerez. 1674 után állás nélkül főleg Jénában tartózkodik („*jetzo Elends-Gast in Jena*” 1678. RMK III. 2902). 1676. máj. 4-én Jénában Philipp von Zesen koszorús költővé avatja, és „*der Dichtende*” névvel tagja lesz a *Deutschesinnite Genossenschaft*-nak. 1678-ban pro forma beiratkozik a jénai egyetemre. (MOKOS, 1890, 27.) 1680 végén a türingiai, Weimar melletti Dennstädt városkában lesz lelkész. 1684. febr. 16-tól segédlelkész, majd 1685. aug. 19-től haláláig lelkész az erfurti Szent Gergely templomban (*Kaufmannskirche*) és az erfurti gimnázium *inspectora*. ORDINAT Wagner/No. 119. CZWITTINGER, 1711f 205–206; WETZEL IV. (Suppl. II. és III. [1732, 1746] is); JÖCHER, II. c. 2115; KLEIN, 1789, I. 153–157; ADELUNG–ROTERMUND, III. c. 489–490, MELZER, 1833, 96–99, EMERICZY, 1872, 16, HRADSKY, 1895a, 299–300, SZINNYEI, VI. c. 540–543, ZOVÁNYI, 1977, 323, RUDOLF–ÜLREICH, 1988, LL VI.; OTTO–CLARK, 1996, X–XXI (meglehetősen sok hibával); PUKÁNSZKY, 2002, 224–226; BSMP 108–109 (szakirodalommal); MAMÚL V. 458 (BOGÁR Judit szócikke); WIX, 2008, 435.

Sindt getaufft von dem Ehrwürdigen, Vorachtbahren vnd Wolgelehrten Herrn Tobia Engel,<sup>145</sup> trewfließig gewesenen Pfarrern in Georgenberg.//

Anno 1668 den 12. Junii, war der Dinstag nach dem anderen Sontag nach Trinitatis, grad vmb 5 Uhr vor Mittag ist der dritte Sohn geboren, vnd nach der Vesperzeit selbiges<sup>146</sup> Tages getaufft vnd wiedergebohren, namens:

IOACHIMUS AUGUSTINUS

Paten vnd Goden sind gewesen, diejenigen alle, welche zu den zweien ersten Söhnen sind erbeten worden, als

1. der Ehrwürdige, Vorachtbahre vnd Wolgelehrte Herr MICHAEL NOSCOVIUS, Pfarrer in Folck, vnd derzeit Wolverordneter Herr consenior 24 regalium pastorum.

2. der Ehrwürdige, Vorachtbahre vnd Wolgelehrte Herr Christophorus Klesch nunc temporis Pfarrer in Georgenberg vnd der 24 königlichen Pfarrhern Notarius.

[3.] der Ehrsahme vnd Weise Herr Michael Weber

[4.] der Ehrsahme vnd Weise Herr Martinus Tischler

[5.] die Tugendsahme Fraw Eva, des Ehrsahmen vnd Weisen Herrn Thomae Nutzens Hausfraw

[6.] vnd die Tugendsahme fraw Susanna, des Ehrsahmen vnd Weisen Herrn Georg Scherffels Hausfraw.

Ist getaufft worden von dem Ehrwürdigen Herrn MELCHIORE BERENSTEIN,<sup>147</sup> derzeit

145 Tobias Engel (? Szepesbéla–1661. júl. 22., Szepesszombat), Martin Engel szepesbélai segédlelkész (volt stettini diák. korábbi hunfalvai rektor, poprádi segédlelkész) és Susanna Weiß fia. Előbb Szepesbélán (és más hazai iskolákban) tanult, majd apja halála után 1642 márciusától (SZÖGI, 2003, No. 734. 108.) két és fél évig a a thorni akadémiai gimnázium diákja lett, Peter Zimmermann rektorsága alatt. Thornból Boroszlóba ment, Heinrich Closius rektorsága alatt az ottani gimnáziumban tanult. 1647. márc. 16-tól a wittenbergi egyetem hallgatója volt. (ASZTALOS, 1931, 123.) 1648 őszétől – Andreas Günther lelkész hívása nyomán – fél évig Szepesolasziban működött kántorként. 1649. márc. 21-én Martin Wagner ötvárosi szuperintendens a leibici segédlelkészi posztra ordinálta. 1653 és 1654 között szepessümegi, majd 1654-től haláláig szepesszombati lelkész. 1654. aug. 2-án feleségül veszi Eva Toppertzert, Martin Toppertzert volt szepesszombati bíró leányát. (RMNy 2534.) ORDINAT Wagner/No. 77; KLEIN, 1873, 131–133; HRADSKY, 1895a, 299–300, WIX, 2008, 216. Apjának: Martin Engelnak 1620. okt. 25-i poprádi segédlelkészi ordinációja. ORDINAT Zabler/No. 35.

146 „selbigen”-ből javítva]

147 Melchior Bernstein (*Melchior Birnstein Leibiciensis Pannonius*). Melchior Bernstein felkai segédlelkész (későbbi leibici, majd merényi lelkész) és Dorothea Roth fia. Előbb a (felkai) iskolában tanul, majd szülei a szlovák nyelv tanulása céljából Márkusfalvára küldik Johannes Rotarideshez. 1647-től hat éven át az iglói gimnáziumban tanul, Tobias Pollucius rektorsága (1638–1662) alatt. Apja halála után Pollucius pártfogolja, aki 1653-tól külhoni peregrinációra is küldi, ám ennek helyszíneit ordinációs életrajzában nem nevezi meg. Hazatérte után 1659-től bő hat éven át poprádi rektor, majd 1666. febr. 29. és 1666. ápr. 17. között Martin Wagner ötvárosi szuperintendens poprádi segédlelkésznek ordinálja. (ORDINAT Wagner/No. 216.) Egy téves szakirodalmi adat szerint még ugyanebben az évben Stószra (Stooß / Štos, szepesi bányaváros) távozik. (WÜNSCHENDORFER, 1872, 24. Az adat valójában talán egy rokonra, Martin Bernsteinra vonatkozik.) Tobias Weiß fenti sorából azonban világos, hogy Melchior Bernstein még 1668-ban is poprádi segédlelkész. Apjának, Melchior Bernsteinnak 1631. évi felkai segédlelkészi ordinációja, életrajza. (ORDINAT Zabler/No. 117; EMERICZY, 1872, 14.) Nagypapjának, Martin Bernsteinnek

Diacono in Deütschendorff

Gott laÙe alle drey Söhne, disen vnd jene beyde aufwachsen in seiner Furcht, fleißig studiren vnd heilsame Werckzeuge werden, die Gott vnd seiner Kirchen mit Nutz vnd Frucht dienen, vnd endlich ewig seelig werden, amen!

Geschrieben anno 1669 im Monat Junio//

Anno 1671 den 19. Octobris hat meine Tochter, Susanna nach ehrlich gehaltenen Verlöbnuß ihren Ehrentag begangen mit dem Edel-Ehrenvesten JOHANNI SCHWAB,<sup>148</sup> derzeit Mitglied des löblichen Rahts wie auch vornehmen Kauffmann in der königlichen frewen Stadt Leütschaw.<sup>149</sup> Ist darauff außgegeben worden f. 1500.

[leánya házassága]

### Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

Az alábbi szakirodalmi tételek egy része az interneten is fellelhető. Az ADB és az NDB teljes szövege elérhető a Deutsche Biographie honlapján: [www.deutsche-biographie.de](http://www.deutsche-biographie.de) A magyarországi evangélikus egyháztörténeti szakirodalom igen jelentős hányadát megtaláljuk a Magyar Evangélikus Digitális Könyvtár folyamatosan bővülő adatbázisában (ugyanitt a 'googlebooks' által digitalizált régebbi művekre is utalnak): <http://medk.lutheran.hu> A Thornra (Toruń) vonatkozó szakirodalmat a Nicolaus Copernicus Egyetem (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) gazdag digitális könyvtárából merítettük: <http://kpbc.umk.pl/dlibra> Végül a német életrajzi lexikonok többségét a *World Biographical Information System* hatalmas előfizetési adatbankján keresztül használtuk: <http://db.saur.de/WBIS> (Ebben az oldalszámokat sajnos nem tüntetik fel, ezért ha a nyomtatott könyvet nem tudtuk elérni, a lábjegyzetekből is kimaradt a használt szócikk pontos helye.)

ADB *Allgemeine Deutsche Biographie* I–LVI. München, 1875–1912. [Újrakiadása: Berlin, Duncker & Humblot, 1967–1971.]

AB *Altpreußische Biographie*. I–II. Szerk. KROLLMANN, Christian–FORSTREUTER, Kurt–GAUSE, Fritz. Königsberg–Marburg, Gräfe et Unzer–Elwert, 1941–1967.

---

1623. okt. 28-i ülésznai lelkészi ordinációja: ORDINAT Zabler/No. 60.

148 Johann/Hans Schwab löcsei kereskedő 1662-től a löcsei külső tanács tagja. 1666–1670-ben a külső tanácsot képviselő négy tribunus (*Vormund*) egyike. 1671-ben a belső tanács tagjává választják, ám tisztéről 1672. febr. 19-én elkövetett fegyelmi vétsége (*Wunderliche Action*) miatt kevéssel az esemény után leteszik. 1667-ben a löcsei főter nyugati felén (*Ober Ring*) és a Moritzgassén is állt egy-egy háza. A löcsei szlovák evangélikus templom 1671. máj. 5-i elvétele után 1674-ig a szlovák istentiszteleteket az ő főtéri házában tartották. Az evangélikus vallásgyakorlat átmeneti teljes betiltása után pedig 1682. máj. 30-án ugyanebben a házban kezdődött újra a német evangélikus gyülekezet működése. HAIN, 1913, 290, 302, 316, 345, 349, 355, 379–380, 393, 398, 402, 490–491, 515.

149 Johann Schwab és Susanna Weiß menyegzőjére 1671-ben egy alkalmi nyomtatvány is megjelent (*Festa Hymanaeia, quae parat...*, Lőcse, Samuel Brewer, 4<sup>o</sup>), amely Christian Seelmann löcsei-, Abraham Eccard leibici- és Christoph Klesch szepesszombati lelkész üdvözlő verseit tartalmazza, és egyetlen példányban maradt fenn. ČAPLOVIČ, 1972, No. 1283; OTTO–CLARK, 1996, 136–137. (CK–40) Az önéletráz adata egyébként megerősíti Ján Čaplovič feltételes keltezését.)

# ADELUNG–ROTERMUND

ADELUNG, Johann Christoph–ROTERMUND, Heinrich Wilhelm: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon. Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinem Gelehrten-Lexicon*. I–VI. Leipzig, Gleditsch, 1784–1819.

## AGNET

2004

AGNET, Ján: *Knižnica evanjelického a. v. cirkevného zboru. Bibliothek der evangelischen Kirchengemeinde A. B.* In: *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa* IV. (Slowakische Republik). Szerk. MIDRIKOVÁ, Elana–BELÁK, Blažej. Hildesheim–Zürich–New York, Olms–Weidmann, 2000. [Az interneten: <http://www.vifabbi.de/fabian>]

## ARNOLDT

1746

ARNOLDT, Daniel Heinrich: *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität* I–II. Königsberg, Johann Heinrich Hartung, 1746.

## ASZTALOS

1931

ASZTALOS Miklós: *A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora 1601–1812*. In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár* 14 (1931) 111–201.

## BÁN

1939

BÁN János: *Sopron újkori egyháztörténete*. Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából IV. 2.)

## BRUCKNER

1922

BRUCKNER Győző: *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen* I. (1520–1745). Budapest, 1922.

## BSMP

2004

*Biografický slovník mesta Poprad*. Szerk. KOLLÁROVÁ, Zuzana. Poprad, Mestský úrad v Poprade, 2004.

## BUCHHOLTZ

1904

BUCHHOLTZ, Georg: *Historischer Geschlechtsbericht (Familienchronik)*. Kiad. WEBER, Rudolf. Budapest, 1904.

## BURIUS

1864

BURIUS, Johann: *Micae historico-chronologicae evangelico-pannonicae*. Kiad. Lichner, Paul. Pozsony, Wigand, 1864.

## CAMENA

*Camena – Lateinische Texte der Frühen Neuzeit*. Lehrstuhl für Neuere Deutsche Literatur am Germanistischen Seminar der Universität Heidelberg. Internetes szövegtár a német neolatin irodalomról: [www.uni.mannheim.de/mateo/camenahtdocs/camenapoem.html](http://www.uni.mannheim.de/mateo/camenahtdocs/camenapoem.html)

## CZWITTINGER

1711

CZWITTINGER, David: *Specimen Hungariae literatae*. Frankfurt–Lipcse, 1711.

## ČAPLOVIČ

1972

ČAPLOVIČ, Ján: *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700*. I. Martin, Matica Slovenská, 1972. (Slovenská národná retrospektívna bibliografia. SériA A. Knihy. I a. )

## CSEPREGI

2007

CSEPREGI Zoltán: *Die Korrespondenz des Preßburger Pfarrers Matthias Marth (1691–1734). Gattungstheoretische und typologische Probleme*. In: *Ungarn Jahrbuch* 28 (2007) 397–403.

- DLABACŽ  
1815 DLABACŽ, Gottfried Johann: *Allgemeines historisches Künstler Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. Prag, 1815.
- EITNER  
EITNER, Robert: *Biographisch-bibliographisches Quellenlexikon der Musiker und Musikgelehrten der christlichen Zeitrechnung bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts* I–X. Leipzig, Breitkopf & Haertel, 1900–1904.
- EMERICZY  
1872 EMERICZY, David: *Geschichte der evangelischen Gemeinde Felka vom Jahre ihrer Gründung bis zur Gegenwart*. Neuhaus (Böhmen), 1872.
- ERLER  
1910–1917 *Die Matrikel und Promotions-Verzeichnisse der Albertus. Universität zu Königsberg in Preussen 1544–1829*. I–III. Kiad. ERLER, Georg. Leipzig, Duncker und Humblot, 1910–1917. [Reprint: Nendeln/ Liechtenstein, Klaus-Thomson Organization Limited, 1976.]
- FABÓ  
1861 *Monumenta evangelicorum Augustanae confessionis in Hungaria historica* I. Kiad. FABÓ András. Pest, Osterlamm Károly, 1861.
- GÉRESI  
1906 GÉRESI Kálmán: *A lőcsei új könyvtár*. In: *Századok* 40 (1906) 7. sz. 666–670.
- GULYÁS  
GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái* I–XIX. Kiad. VICZIÁN János. Budapest, MTA, 1990–2002.
- H. NÉMETH  
2006 H. NÉMETH István: *Kassa város archontológiája. Bírák, belső és külső tanács 1500–1700*. Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2006. (*Fons könyvek* 3.)
- HAIN  
1913 HAIN Gáspár: *Lőcsei krónikája*. Kiad. BAL Jeromos–FÖRSTER Jenő–KAUFFMANN Aurél. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1913.
- HAVÍRA  
2000 HAVÍRA, Ján: *Knižnica evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči*. In: *Miscellanea anno 2000*. Szerk. KÓNYA, Peter–MATLOVIČ, René. Prešov, Východný dištrikt Evangelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2000. (*Acta collegii evangelici Prešovensis* 9.) 236–240.
- HÁZI  
1982 HÁZI Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1535–1848*. I–II. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- HÖRK  
1888 HÖRK József: *Az evangélikus Tisza-kerület püspökei (superintendensek)*. Kassa, 1888.
- HÖRK  
1896 HÖRK József: *Az eperjesi ev. ker. collegium története*. Kassa, 1896.
- HRADSKZY  
1895a HRADSKZY József: *A XXIV. királyi plébános testvérelete (XXIV. regalum plebanorum fraternitas) és a reformáció a Szepességen*. Miskolc, 1895.
- HRADSKZY  
1895b HRADSKZY József: *A szepesi „tíz-lándások széke” vagy a „Kisvármegye” története*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1895.
- JÖCHER  
JÖCHER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* I–IV. Leipzig, Gleditsch, 1750–1751.

- KARŠAI  
1965 KARŠAI, František: *Stúpenčí J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova*. Bratislava, Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 1965.
- KARŠAI  
1970 KARŠAI, František: *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava, Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 1970.
- KATONA – LATZKOVITS  
1990 *Lőcsei stipendiánsok és literátusok I. (Külföldi tanulmányutak dokumentumai 1550–1669)*. Kiad. KATONA Tünde–LATZKOVITS Miklós. Szeged, 1990. (*Fontes rerum scholasticarum* II/1.)
- KLEIN  
1789 KLEIN, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn I–II*. Leipzig–Ofen, 1789.
- KLEIN  
1873 KLEIN, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn III*. Kiad. FABÓ András. Pest, 1873.
- KLEIN IV  
KLEIN, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn IV*. Kiad. CSEPREGI Zoltán. (előkészületben)
- KURTYKA  
2003 KURTYKA, Janusz: *Starostwo spiskie (1412–1769/70)* In: *Terra Scopusiensis*. Szerk. GLADKIEWICZ, Ryszard–HOMZA, Martin. Levoča–Wrocław, Ministerstvo školstva SR, 2003. 487–534.
- KUZMÍK  
1976 KUZMÍK, Jozef: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu I–II*. Martin, Matica Slovenská, 1976.
- LL  
*Literatur-Lexikon. Autoren und Werke deutscher Sprache I–XII*. Szerk. KILLY, Walther. Gütersloh et alii, Bertelsmann, 1988–1992.
- MAMÜL  
2006 *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon – középkor és kora újkor V*. Főszerk. KÖSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsa. Budapest, Balassi Kiadó, 2006.
- MELZER  
1833 MELZER, Jakob: *Biographien berühmter Zipser*. Kaschau–Leipzig, 1833.
- MGG  
*Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik I–XIV*. Szerk. BLUME, Friedrich. Kassel, Bärenreiter, 1949–1976.
- MISKOLCI CSULYAK  
1927 *Miskolci Csulyak István önéletrajza*. Kiad. ZSINKA Ferenc. In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár* 11. (1927) 121–156.
- MOKOS  
1890 MOKOS Gyula: *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*. Budapest, MTA. 1890. (*Magyarországi tanulók külföldön* 1.)
- NDB  
*Neue Deutsche Biographie I–XXIV*. Szerk. HOCKERTS, Hans Günter et alii. Berlin, Duncker & Humblot, 1953–2010.
- NÉMETH  
1943 NÉMETH Sámuel: *Serpilius János. Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben*. In: *Soproni Szemle* 7 (1943) 4. sz. 271–277.

- ORDINAT      *Matricula ordinatorum ab anno 1614...* [Az ötvárosi/ sárosi szuperintendencia 1614 és 1741 között vezetett ordinációs jegyzőkönyve] A Lőcsei Evangélikus Egyházközség Levéltára. I. Pfarrgemeinde 2. Superintendentenlade No. 8. (Helyrajzi szám: V.C/23a. – Fénymásolatban az Evangélikus Országos Levéltárban is, Budapesten)
- OTTO–CLARK  
1996      *Bibliographia Kleschiana. The Writings of a Baroque Family.* OTTO, Karl F. – CLARK, Jonathan P. Columbia, Camden House, 1996.
- PAYR  
1917      PAYR Sándor: *A soproni evangélikus egyházközség története 1. A reformáció kezdetétől az 1681-ik évi soproni országgyűlésig.* Sopron, Soproni ágostai hitvallású evangélikus egyházközség, 1917.
- PAYR  
1942      *Soproni krónikák II. Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700.* Kiad. HEIMLER Károly. In: *Soproni Szemle* 6 (1942) 2. sz. 1–99. (külön oldalszámozással)
- PIIRAINEN – MEIER  
1993      PIIRAINEN, Ilpo Tapani – MEIER, Jörg: *Das Stadtbuch von Schwedler/Švedlár.* Leutschau, Karpaten-deutsche Landsmannschaft – Spišský dejepisný spolok, 1993.
- PROKERT  
1934      PROKERT, Heinz: *Eine Begegnung mit Comenius.* In: *Karpathenland* 7 (1934) 4. sz. 100–102.
- PUKÁNSZKY  
2002      PUKÁNSZKY Béla: *A magyarországi német irodalom története. A legrégibb időktől 1848-ig.* Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2002. (*Historia incognita* 1.)
- REZIK – MATTHAEIDES  
1971      REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel: *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku.* Kiad. RUŽIČKA, Vladislav. Bratislava, Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 1971. [Az interneten: <http://zlatyfond.sme.sk>]
- RIBINI  
1879      RIBINI, Joannes: *Memorabilia Augustanae confessionis in regno Hungariae I–II.* Pozsony, 1879.
- RMK      SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár I–III.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1879–1898. [és pótlásai]
- RMKT  
XVII/9.      *Régi magyar költők tára XVII. század 9. kötet (A két Rákóczi György korának költészete 1630–1660)* Kiad. VARGA IMRE. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.
- RMNY      *Régi magyarországi nyomtatványok I–IV. (1473–1600. 1600–1635. 1635–1655. 1655–1670.)* Szerk. BORSA Gedeon – HELTAI János et alii. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973–2011.
- RUDOLF – ULREICH  
1988      RUDOLF, Rainer – ULREICH, Eduard: *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon.* Stuttgart, Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei, 1988.
- SBS      *Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990).* 1–6. Szerk. MAŤOVČÍK, Augustín. Martin, Matica Slovenská, 1994.
- SCHINDLING – ZIEGLER  
1993      *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650. 2. Der Nordosten.* Szerk. SCHINDLING, Anton –

- ZIEGLER, Walter. Münster, Aschendorff Verlag, 1993. (*Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung* 50.)
- SEMRAU  
1892 SEMRAU, Arthur: *Die Grabdenkmäler der Marienkirche zu Thorn*. Thorn, 1892. (*Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst* VII. Heft.)
- STROMP  
1905 *Magyar evangélikus egyház történeti emlékek a tótprónai és blatniczai Prónay nemzetség acai levéltárából és könyvtárából*. Kiad. STROMP László. Budapest, 1905.
- SVÁBY  
1895 SVÁBY Frigyes: *A Lengyelországnak elzálogosított XIII. szepesi város története*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1895
- SZINNYEI  
SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* I–XIV. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891–1914.
- SZÖGI  
2003 SZÖGI László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*. Budapest, ELTE Levéltára, 2003. (*Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* 9.)
- TONK  
1992 TONK Sándor: *Rozgonyi Varga János önéletírása* In: *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár* IV. Szeged, Scriptum Kft, 1992. 143–168.
- TYNC  
1925 *Najdawniejsze ustawy gimnazjum toruńskiego*. Kiad. TYNC, Stanisław. Toruń, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1925. (Fontes XXI.)
- TYNC  
1927 TYNC, Stanisław: *Dzieje gimnazjum toruńskiego (1568–1793)* I. In: *Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu* 34 (1927) 55–284.
- TYNC  
1949 TYNC, Stanisław: *Dzieje gimnazjum toruńskiego (1568–1793)* II. Toruń, 1949. (*Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu* 53. – Zeszyt 1. Za rok 1948)
- VARGA  
1999 VARGA András: *A königsbergi egyetem magyar diákjai (1549–1715)*. In: *Lymbus* 6. (1999) 1–34.
- WAGNER  
1778 WAGNER, Carolus: *Analecta Scepusii sacri et profani* III. Posonii et Cassoviae, Johann Michael Landerer, 1778
- WEBER  
1885 WEBER, Samuel: *Monographie der evangelischen Gemeinde A. C. Bela. Mit Berücksichtigung der betreffenden Verhältnisse in Zipsen, Posen und Ungarn*. Késmárk, 1885.
- WEBER  
1892 WEBER, Samuel: *Geschichte der Stadt Béla. Ein Beitrag zur zipser und vaterländischen Geschichtsforschung*. Igló, 1892.
- WERNICKE  
1842 WERNICKE, Julius Emil: *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumenten und Handschriften* 2. (Die Jahre 1531–1840 umfassend) Thorn, in Commission bei Ernst Lambeck, 1842.
- WERNICKE  
WERNICKE, Julius Emil: *Wegweiser durch Thorn und seine Umgebungen*. Thorn, Ernst Lambeck, 1846.

- WETZEL                    WETZEL, Johann Caspar: *Johann Caspar Wetzels Hymnopoegraphia oder historische Lebensbeschreibung der berühmtesten Lieder-Dichter*. I–IV. Herrnsstadt, Roth – Scholtz, 1719–1728.
- WIX  
2008                    WIX Györgyné: *Régi magyarországi szerzők I. A kezdetektől 1700-ig*. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2008.
- WÜNSCHENDORFER  
1872                    WÜNSCHENDORFER, Karl: *Geschichte der evangelischen Gemeinde Poprád*. Kaschau, 1872.
- ZOVÁNYI  
1977                    ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, Magyarországi Református Egyház, 1997.
- ŽIBRITOVÁ  
2010                    ŽIBRITOVÁ, Gabriela: *O knižnici evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči*. In: Knižnica 11 (2010) 4. sz. 46–51.